Tilastokeskus

Tekijä	Päiväys	nro
Christian Starck	12.2.1987	106

Väestölaskenta 1985

TIEDOTUSRAPORTTI

Tilastokirjasto
Statistikbibliotek

124420

VUODEN 1985 VÄESTÖLASKENNAN TIEDOTUSRAPORTTI

1. JOHDANTO 1
2. VUODEN 1985 VÄESTÖLASKENTA 3
 - tavoitteet
 - käytännön toteutus
 - tiedotustoiminta
 - laskentalomake
3. VÄESTÖLASKENTA 1985 JA VIRASTON VALMIUS12
 - viraston sisäinen työnjako
 - sisäinen tiedotustoiminta
 - puhelinneuvonta ja neuvontaopas
4. TIEDOTUS JA TIETOJEN KERUU: SANOMALEHDET....14
 - laki ja asetus
 - ensimmäinen tiedote: Väestölaskenta kuukauden kuluttua
 - toinen tiedote ja lehdistötilaisuudet
 - kolmas tiedote: Seinäjoki
 - neljäs tiedote: Postista saa lomakkeita
 - viides tiedote: Täydennystiedustelu
 - muut väestölaskentakirjoitukset
5. TIEDOTUSTOIMINTA JA JOUKKOTIEDOTUSVÄLINEET .25
 - tiedotusselvitys 1985
 - laskennan tietokanavat
 - ulkomainokset
 - menikö viesti perille?
6. VÄESTÖLASKENNAN PALAUTE39
 - lomakkeet, paperilaput ja kirjeet
 - yleisönosastokirjoitukset
 - puhelinsoitot
 - hyväksyttiinkö laskenta?
7. LOPUKSI JA OPIKSI52
 - "väestölaskennan ensimmäiset tulokset"
 - tiedotus ja ammatti- ja elinkeino-
tutkimuksen luotettavuus
 - tiedotustoiminta tulevaisuudessa

LIITTEET

- 1. Laskentalomake**
- 2. Täydennystiedustelun saatekirje**
- 3. Tiedotus selvityksen lomake**

1. JOHDANTO

Tässä raportissa kerrotaan vuoden 1985 väestölaskennan tiedotuksesta: mitkä olivat suunnitelmat, miten ne toteutuivat ja mitä tuloksia saatiin. Koska tiedotuksella aina on monenlaisia vaikutuksia sekä lyhyellä että pitkällä tähtäyksellä, pyritään tiedotustoimintaa arvioimaan mahdollisimman laajasti ja monipuolisesti. Eräs tärkeä ja samalla myös vaikea aihe tulee olemaan esim. tiedotuksen mahdolliset vaikutukset vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimuksen luotettavuuteen. Olihan tiedotuksen tärkeimpiä tavoitteita tehdä laskenta tunnetuksi ja luoda siitä myönteinen kuva, jotta palautusprosentti nousisi mahdollisimman korkeaksi ja lomakkeet täytettäisiin asiallisesti ja luottavaisin mielin.

Vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimus oli todennäköisesti viimeinen ns. lomakelaskenta. Tulevaisuudessa on tarkoitus suorittaa laskenta rekistereitä hyväksi käyttäen, ilman kansalaisten suoraa mukanaoloa. Näin häviää eräs yhteiskunnallinen rituaali. Myös tästä syystä on tärkeitä dokumentoida vuoden 1985 laskennan tapahtumia. Väestölaskenta on aina ollut historiankirjoitusta: tuloksia käytetään ehkä satoja vuosia myöhemmin yhteiskunnan rakennemuutosta analysoitaessa. Myös tiedotuksessa esille tulleet asiat saattavat kiinnostaa huomispäivän tutkijoita.

Raportin rakenne on seuraava:

Toisessa luvussa kerrotaan vuoden 1985 laskennan tavoitteista ja käytännön toteutuksesta. Luvussa esitetään VL 85 -systeemis suunnitelmaan kirjatut tavoitteet, keinot ja aikataulut. Tiedotuksen aiheuttamat kustannukset eritellään myös tässä luvussa.

Kolmannessa luvussa selvitetään, kuinka Tilastokeskus virastona valmistautui laskentaa varten. Luvussa kerrotaan viraston sisäisestä tiedotuksesta, VL 85 -projektin yhteistyöstä muiden toimistojen kanssa sekä ns. neuvontaoppaasta, joka kirjoitettiin erityisesti TK:n puhelinalvelua varten.

Neljännessä luvussa tarkastellaan yksityiskohtaisesti vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimuksen tiedotustoimintaa. Luvun rungon muodostavat lasken-

nan lehdistötiedotteet, joita tämän kertaisessa laskennassa oli viisi. Tiedotus, joka liittyi varsinaisten tulosten esittelyyn on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

Heti lomakekeruun jälkeen suoritettua haastattelututkimuksen tuloksista kerrotaan viidennessä luvussa. Tutkimuksessa selvitettiin missä määrin vastausvelvolliset olivat saaneet tietää laskennasta joukkotiedotusvälineiden kautta. Tämänkertaisen laskennan uusi mediakokeilu - ulkomainokset - ovat luvussa erityisen tarkastelun kohteena.

Kuudennessa luvussa tehdään selkoa laskennan saamista palautteista. Tulihan täytettyjen lomakkeiden lisäksi Tilastokeskukseen sekä kirjeitä että puhelinsoittoja. Myös muutama yleisönosaston kirjoitus ilmestyi sanomalehtiin. Luvun päätteeksi pohditaan, missä määrin Suomen kansa on valmis antamaan Tilastokeskuksen pyytämiä tietoja itsestään.

Raportin viimeisessä luvussa kootaan yhteen tutkimuksen keskeisimmät tulokset sekä arvioidaan, mitä tämän kertainen laskenta voi opettaa meille tiedotustoiminnasta. Myös joitakin tulevia tutkimustehtäviä hahmotellaan.

2. VUODEN 1985 VÄESTÖLASKENTA

Vuoden 1985 väestölaskennan taustaa, tavoitteita ja ratkaisuja on kuvattu muissa yhteyksissä (ks. esim. "Väestölaskenta 1985 Systeemis suunnitelma", Tilastokeskus 3.5.85). Tässä luvussa kerrataan systeemis suunnitelman tärkeimmät kohdat. Pääpaino on luonnollisesti tiedotukseen liittyvissä asioissa. Tiedotuksen käytännön toteutuksesta ja kustannuksista tehdään myös selkoa.

Tavoitteet

Systeemis suunnitelmassa todetaan väestölaskennan yleisistä tavoitteista seuraavaa:

Vuoden 1985 väestö- ja asuntolaskennan --- lähtökohtana on tilastonkäyttäjien tarve saada koko maan kattavaa tietoa väestön rakenteesta, taloudellisesta toiminnasta ja asumisololoista.

Muutama sivu eteenpäin sanotaan vielä yksityiskoh- taiseemmin, että

VAL 85:n yleinen tavoite on tuottaa hallinnon, suunnittelun ja tutkimustoimin- nan tarvitsemää tietoa väestön demografi- sesta rakenteesta, taloudellisesta toimin- nasta, asumisololoista sekä rakennus- ja asuntokannasta.

Suunnitelmassa todetaan myös, että

tietotarveselvitykset ja erityisesti suur- ten käyttäjäryhmien esitykset vuoden 1980 väestölaskennan jälkeen ovat osoituksena siitä, että vähintään viisivuosittain tehtävä väestölaskenta tai vastaava selvi- tys on edelleen väestöä koskevan kokonais- valtaisen ja vertailukelpoisen tietopohjan saamiseksi perusteltua.

Tärkein tiedontarveselvitys oli VL 90-tietotarve- projektin loppuraportti (Tilastokeskus, Raportti 1982:12).

Käytännön toteutus

Väestölaskentaa varten säädettiin erityislaki ja -asetus, joiden nojalla väestöltä kerättiin tarvittavat työpaikka- ja ammattitiedot. Vuoden 1938 väestölaskentalakia ei nyt voitu käyttää, koska sen mukaan väestölaskenta suoritetaan joka kymmenes vuosi.

Vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimuksen asetuksessa säädetään mm., että Tilastokeskus "vakiosisältöisistä ja -muotoisista tilastokokonaisuuksista" perii maksuan, jonka perusteena on kyseisen alueen asukasluvu. Käytännössä tämä merkitsi, että valtiovalta siirsi osan laskennan aiheuttamista kustannuksista kuntien ja seutukaavaliittojen maksettaviksi.

Lomakekyselyn lisäksi saatiin runsaasti tietoja eri viranomaisten pitämistä hallinnollisista rekistereistä. Tarkoitus oli alunperin ollut, että koko laskenta suoritettaisiin ilman lomakkeita pelkästään eri rekistereitä hyväksikäyttäen. Kaikki tarvittavat tiedot eivät kuitenkaan olleet saatavissa, joten oli jälleen turvauduttava lomakkeisiin.

Asetuksessa mainitaan kuitenkin, että "lomakkeita on saatavilla myös postitoimipaikoissa".

Lomakkeiden postitus alkoi maanantaina 11.11.85. Varsinainen "laskentapäivä" oli 17.11.85. Asunto- ja asuinolo- sekä perhetietojen keräysajankohta oli vuodenvaihte 1985/86.

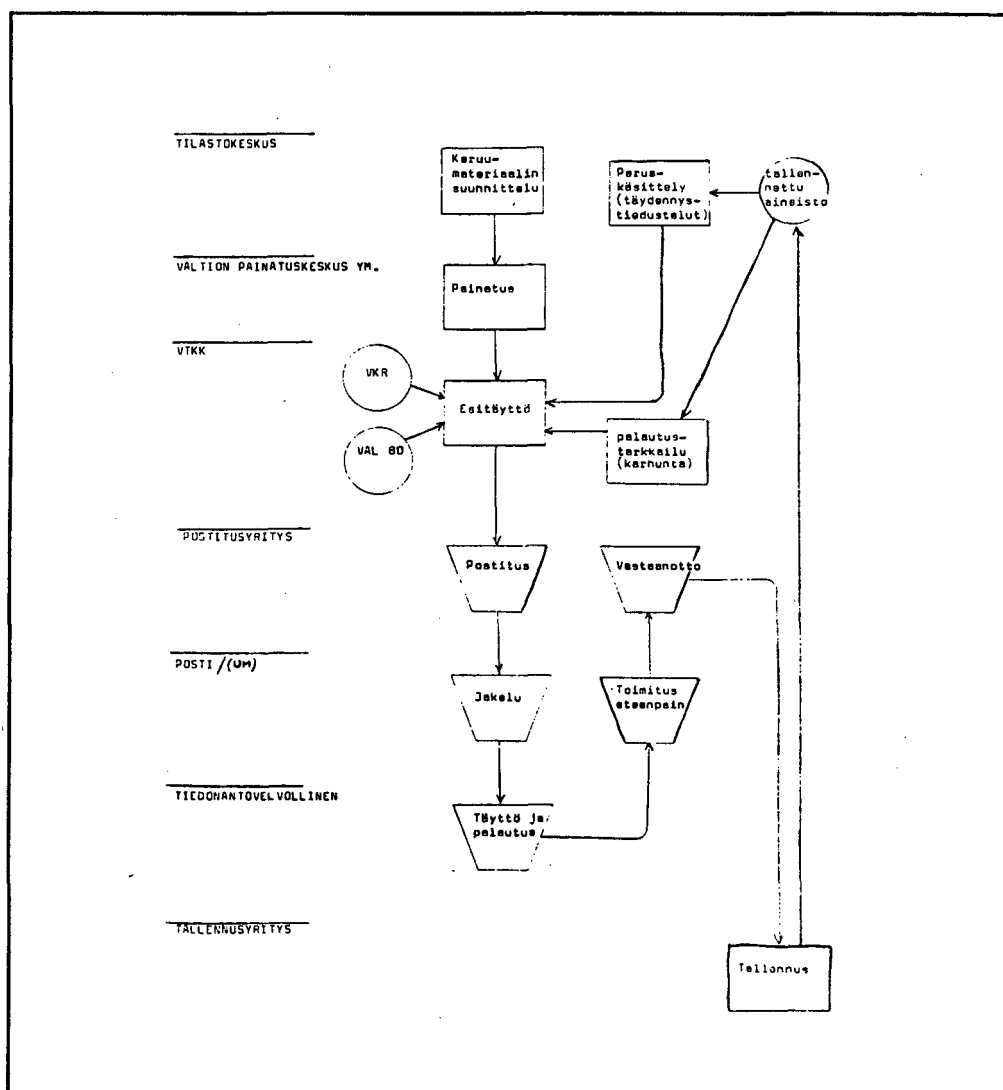
Systemisuunnitelma kuvaa keruuprosessia näin:

Tiedonantovelvollisille lähetetään postitse henkilökohtainen kyselylomake, johon on esitännyt tarpeelliset henkilö- ja postitustiedot. Osalle lomakkeista esitännyt myös VKR:n ammattitieto ja VAL 80:n mukaiset työpaikkatiedot. Tyhjiä lomakkeita on saatavilla postitoimipaikoista. Tiedonantovelvolliset voivat palauttaa lomakkeen mukana lähetetyssä palautuskuoressa ilman postimaksua. Palautuneet lomakkeet toimitetaan tallennusyritykseen tallennettaviksi. Tallennusvaiheen päätyttyä suoritetaan tietojen täydentämistä lomakkeiden karhunnan ja täydennystiedustelun muodossa.

Lomaketietojen keruu oli jaettu kuuteen eri osasy-
teemiin:

- keruumateriaalin tuottaminen
- lomakkeiden esitäyttö
- lomakkeiden postitus
- palautuneiden lomakkeiden vastaanotto ja toimit-
taminen jatkokäsittelyyn
- lomakkeiden karhunta ja lomaketietojen täydentä-
minen
- lomaketiedusteluun liittyvä tiedotus

Keruun käytännön toteutus on havainnollistettu
oheisessa kuviossa.

Tässä raportissa käsitellään lähinnä sitä tiedotus-
ta, joka viime kädessä kohdistui tiedon-
antovelvolliselle, ja joka tavalla tai toisella

liittyi lomakkeen täyttöön ja palautukseen. Myös postitoimipaikoille ym. annettiin luonnollisesti laskentaan liittyviä ohjeita.

Tietojenkeruuta kuvataan tarkemmin lomakekeruun loppuraportissa.

Tiedotustoiminta

Systemisuunnitelmaan kirjoitettiin tiedotuksesta suhteellisen vähän - kaiken kaikkiaan noin puolitosta sivua. Sananiukkuus selittyy sillä, että "VL 85:n resurssit ja mahdollisuudet ovat --- VAL 80:een verrattuina huomattavasti vähäisemmät ja näin myös suunnitellut tiedotustoimet tulevat olemaan merkittävästi rajoitetumpia". Tiedotuksen yksityiskohtainen suunnittelu oli lisäksi osoittautunut vaikeaksi. VAL 80:n tiedotusraportin loppupäätelmissä todetaankin, että "--- tiedotusta ei voi eikä kannata suunnitella kovin pitkälle etukäteen kovin yksityiskohtaisesti".

Suunnitelmassa todetaan, että tiedotustoiminta sisällöllisesti käsittää "toisaalta aktiivisen tiedottamisen VL 85:n toimeenpanosta, toisaalta taas VL:n herättämän välittömän tiedontarpeen tyydyttämisen".

Koska rahaa oli vähemmän kuin viisi vuotta aikaisemmin, pääpaino tulisi olla ei-maksullisessa tiedotuksessa, lähinnä lehdistötiedotteissa.

Sisällöllisesti pääpaino tuli olla siinä, että

- korostetaan TK:n roolia palvelulaitoksena
- tuodaan selkeästi ilmi VL:n merkitys tilastojen käyttäjille
- pyritään lisäämään tiedonantovelvollisten vastaamisaktiivisuutta ja parantamaan lomakekyselyn sujuvuutta.

Toisaalta tiedotuksessa tulisi mahdollisimman paljon karttaa liiallista

- TK:n roolin korostamista tietojen kerääjänä
- virallisuuteen ja lakisääteisyysvetoamista (paitsi lomakkeen ulkoasun, tutkimuksen nimen yms. seikkojen avulla)
- tiedonantovalvoittelun holhoamista korostuneen yksityiskohtaisten käyttäytymisohjeiden tms. kautta.

Suunnitelmassa mainitaan myös, että tiedotuksen piiriin kuuluu vuodenvaihteessa 1985/86 tapahtuvan VRK:n rakennus- ja huoneistorekisterin tietojen täydentämisen tunnetuksi tekeminen "VRK:n kanssa myöhemmin sovittavalla tavalla". Kyseisen rekisterin täydentäminen tapahtui kuitenkin ilman sen kummempia tiedotustoimenpiteitä Tilastokeskuksen taholta.

Tiedotuksen päämäärien saavuttamiseksi laskennasta tiedotettiin keruvaiheen aikana seuraavasti:

1. Lehdistötiedotteet

Kaiken kaikkiaan laadittiin viisi lehdistötiedotetta. Tiedotteista kerrotaan lähemmin luvussa 4.

2. Ulkomainokset (pylvästaulut)

Ns. pylvästauluja - suuria julisteita jotka ovat kiinnitettyinä lyhtypylväisiin - oli kahden viikon ajan (11.11- 24.11.86) esillä 25 kunnassa. Julistetiloja oli kaikkiaan 4 520. Kaksikielissä kunnissa joka toinen juliste oli ruotsinkielinen. Pylvästauluissa oli joko omenan kuva ja teksti "TILASTOKESKUS PALVELEE." tai "helmiukkoja" ja teksti "MUISTA VÄESTÖLASKENTA 17.11.1985".

Pylvästaulut muodostivat tiedotuksen ainoan suuren menoerän. Pylvästaulujen kokonaiskulut muodostuivat seuraavista tekijöistä:

Suunnittelu ja toteutus	18 192 mk
Painatus	16 850
Esilläpito	107 395
Yhteensä	142 437 mk

Ulkomainoksia käsitellään lähemmin luvussa 5.

3. Postitoimipaikkojen seinäjulisteet

Postin kanssa oli sovittu, että laskennasta muistuttava seinäjuliste ("Muista väestölaskenta" -juliste pienemmässä koossa) olisi esillä laskenta-ajankohtana kaikissa postitoimipaikoissa. Postistahan sai tyhjiä laskentalomakkeita ja vastauskuoria. Pistokokeet Helsinginseudun postitoimipaikoissa osoittivat kuitenkin, että julisteen esilläpito oli pikemminkin poikkeus kuin sääntö.

Seinäjulisteet muodostivat 8 790 markan menoerän (julisteiden painatus). Posti ei veloittanut mitään julisteiden esilläpidosta. Toisaalta väestölaskentaprojekti joutui maksamaan 33 000 mk siitä, että tyhjiä lomakkeita oli saatavissa postitoimipaikoista.

4. Tietoiskut televisiossa

Televisiota varten teetettiin diakuva "Muista väestölaskenta" -julisteiden pohjalta. Sekä TV 1 että TV 2 lupasivat näyttää kuvaa televisioruudussa samalla kun kuuluttaja kertoisi, että "Maassamme suoritetaan parhaillaan lakisääteinen väestölaskenta ---". TV 1 näytti VL 85 -diaa yhteensä viisi kertaa 16. ja 17.11. TV 2 lähetti tietoiskun vain kerran, 13.11.85. Televisiolle oli toimitettu sekä suomen- että ruotsinkielistä materiaalia. Kaikki tietoiskut lähetettiin kuitenkin vain suomeksi.

Television tietoisku ei aiheuttanut projektille muita kuluja kuin diakuvien valmistuskulut 906 mk.

Tietoiskun perillemeno selvitetään luvussa 5.

5. Tiedotustilaisuudet

Torstaina 7.11.85 järjestettiin tiedotustilaisuus Helsingissä hotelli Vaakunassa sekä Seinäjoella TK:n aluetoimiston tiloissa. Pullakahvit Vaakunassa maksoivat 858 mk. Seinäjoella kestitys lienee ollut halvempaa.

Tiedotustilaisuuksia kuvataan tarkemmin luvussa 4.

6. "Palstanpää"

VL 85 -projektilla ei ollut varsinaista logoa, jonka avulla olisi voinut tunnistaa laskentaan liittyvät kirjeet, lomakkeet ja muut tuotteet. Masa Pulkkinen (Mainostoimisto Make Oy) suunnittelemat "helmiukot" palvelivat kuitenkin osittain tätä tarkoitusta.

"Helmiukoista" tehtiin myös pieni ns. palstanpää, jonka tehtävänä oli mm. yhdistää ulkomainokset ja väestölaskentakirjoitukset.

Palstanpää lähetettiin lehdistölle toisen lehdistötiedotteen mukana. Tilastokeskuksen harras toivomus tiedotteen alareunassa "Ps. Toivomme, että käytätte väestölaskentaviikkojen 46 ja 47 aikana oheista palstanpäättä" ei kuitenkaan toteutunut. Vain muutama (16) lehti käytti helmiukkoja hyväkseen.

Palstanpään valmistuskulut olivat 232 mk.

7. Muu tiedotustoiminta

Varsinaista radio-ohjelmaa väestölaskennasta ei tehty. Lyhyitä haastatteluja kuitenkin esitettiin 6-7.

Helsingin Sanomissa julkaistiin 4.11.85 pääjohtaja Olavi E. Niitamon artikkeli väestölaskennan hyödyllisyydestä. Kommuntidningenin joulukuun numerossa 85 julkaistiin Carin Hinder-Ylisen kirjoittama artikkeli "Kommunerna och folkräkningen 1985".

Tilastokeskuksen omassa asiakaslehdessä Tietojassa julkaistiin kolme laskentaan liittyvää kirjoitusta.

TK:n sisäisestä tiedotuksesta kerrotaan luvussa 3.

Lehtiseuranta

Sanomalehtien ilmoitustoimisto SITAn palveluja käytettiin hyväksi laskennan aikana. Laskentaviikoilla oli sovittu ns. pikapalvelusta, jonka ansiosta projekti sai lehtikirjoitukset jo parin päivän päästä. Näin pystyttiin reagoimaan nopeasti esim. yleisönosaston kirjoituksiin.

SITA:n palvelut maksoivat yhteensä 3 347 mk.

Tiedotuksen kokonaiskulut

Laskemalla yhteen edellisillä sivuilla mainitut markkamäärät saadan tiedotuksen kokonaiskuluiksi 156 570 mk. Palkkakulut ja postin laskut eivät ole mukana tässä laskelmassa.

Laskentalomake

Lomakkeessa oli kahdeksan kysymystä. Väriltään se oli siniharmaa (ks. liite 1).

Lomakkeelle esitetyttiin nimen ja osoitteen lisäksi henkilötunnus sekä eräissä tapauksissa ammatti- ja työpaikkatiedot. Näin lomake myös viestitti vastaanottajalle, että tilastoviranomaiset tietävät hänen olemassaolostaan.

Tilastokeskus

LAKISÄÄTEINEN VÄESTÖLASKENTA 1985

Tilastokeskus suorittaa marraskuun 17. päivänä lakiin perustuvan väestölaskennan.

Kaikkien 18.11.1910-17.11.1970 syntyneiden on täytettävä tämä lomake (laki ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta 377/85, asetus 440/85).

Tilastokeskus on valtion virasto, jonka tehtävänä on laatia yhteiskuntaa kuvaavia tilastoja. Väestölaskennoilla kuvataan muun muassa väestön työssäkäyntiä sekä elinkeino- ja ammattirakennetta.

Lomakkeella kerättäviä tietoja käytetään yksinomaan tilastollisiin tarkoituksiin. Lain mukaan Tilastokeskus pitää yksityistä henkilöä koskevat tiedot salassa.

Palauttaa lomake oheisessa palautuskuoressa ilman postimaksua viimeistään 22.11.1985.

Lomake tiedottaa itse itsestään. Oikeaan yläkulmaan oli merkitty "Luottamuksellinen".

Vaikka laskennan virallinen nimi olikin "ammatti- ja elinkeinotutkimus", päätettiin kuitenkin painattaa lomakkeelle teksti "Lakisääteinen väestölaskenta 1985" ja muutenkin puhua "väestölaskennasta" tiedotuksen yhteydessä. Nimeä pidettiin yksinkertaisena ja selkeänä. Se oli myös tunnettuudeltaan hyvä ja jo itsessään velvoittava - toisin kuin "ammatti- ja elinkeinotutkimus".

Lomake lähetettiin joko suomen- tai ruotsinkielisenä riippuen siitä, kumman kielen vastaanottaja henkikirjoituksen yhteydessä oli ilmoittanut äidinkielenkseen. Yksityiskohtana mainittakoon, että ruotsinkielisille lomakkeille ei joitakin poikkeuk-

sia lukuunottamatta esitetyt työpaikkatiedot, koska ne 80-laskennan toimipaikoista muodostetussa tiedostossa yleensä esiintyivät suomenkielisinä.

Täydennystiedustelun yhteydessä lomakkeen mukana liitettiin saatekirje (ks. liite 2). Laki ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta oli painettu saatekirjeen kääntöpuolelle. Tästä vastaanottaja saattoi lukea, että vastausvelvollisuuden laiminlyömisestä voi saada sakkoja.

3. VÄESTÖLASKENTA 1985 JA VIRASTON VALMIUS

Väestölaskenta oli Tilastokeskuksen suurin yksittäinen hanke 1985. Laskennan toteuttaminen ilman alueorganisaatiota asetti erityisiä vaatimuksia talon omalle väelle - saattoihan esim. puhelinsoittoja tulla vaikka kuinka paljon. Tässä luvussa kerrotaan, miten virasto valmistautui laskentaa varten.

Viraston sisäinen työnjako

Väestölaskentatilastojen tuottamiseen osallistui VL 85 -projektin lisäksi useat muut TK:n toimistot: väestötilastotoimisto, elinolotilastotoimisto, koulutustilastotoimisto, teollisuustilastotoimisto ja yritystilastotoimisto.

Annankadun keskukseen palkattiin laskentaviikkojen ajaksi ylimääräinen henkilö.

Tiedotuksen kannalta tärkein yhteistyökumppani oli tietenkin tiedotus- ja markkinointitoimisto. VL 85 -systeemis suunnitelmassa todetaankin, että toimisto "avustaa keruuvaiheen tiedottamisessa ja on varsinkin erityisselvitysyksikön kautta mukana tietojen käyttöönsaattamisessa".

Tiedotustoimisto auttoi lehdistötiedotteiden laatimisessa ja hoiti kokonaan tiedotteiden jakelun. Toimisto huolehti myös pylvästaulukampanjan ja television tietoiskujen käytännön järjestelyistä. Helsingin lehdistötilaisuuden järjestelyt hoidettiin myös sieltä käsin.

Yhteistyö VL-projektin ja tiedotustoimiston välillä oli hyvä, muttei täysin kitkatonta. Epäselvyyttä näytti olevan siitä, kuka viime kädessä "päättää" tiedotteiden muotoilusta ja sisällöstä. Jonkinlaisen "tiedotusryhmän" olemassaolo, johon olisi kuulunut sekä VL-projektin että tiedotustoimiston edustajia, olisi ehkä tehnyt yhteistyön joustavammaksi. Ryhmän tehtäviin olisi voinut kuulua mm. tiedotteiden suunnittelu ja toteutus alusta loppuun.

Sisäinen tiedotustoiminta

Koska puhelinsoittoja saattoi tulla paljon, päätettiin kouluttaa noin sata TK:laista, jotka oman työnsä ohessa antaisivat neuvoja laskenta-asioissa. Puhelinkeskuksille annettiin luettelo näistä henkilöistä.

Laskennasta kerrottiin "Tietimessä" 18.10.85. Puhelinpäivystystä varten järjestettiin koulutustilaisuuksia sekä Annankadulla että Haagassa. Kirjasto- ja arkistoväelle sekä tiedotus- ja markkinointitoimistolle järjestettiin lisäksi erilliset tiedotustilaisuudet. Tiedotustilaisuuksiin osallistui kaiken kaikkiaan noin sata tilastokeskuslaista, mikä olikin ollut tavoite.

Toukokuussa 1986 järjestettiin täydennystiedustelua varten tiedotustilaisuus Haagassa. Tilaisuuteen osallistui parikymmentä haagalaista.

Puhelinneuvonta ja neuvontaopas

Ennen laskentaa puhelinvastaajille jaettiin 25.10.1985 päivätty "neuvontaopas" johon oli laadittu "mallivastauksia" eri kysymyksiin (esim. "Voidaanko väestölaskentatilastojen avulla sitten yhteiskuntaa parantaa?", "Eikö viranomaisilla ole jo tarpeeksi tietoja meistä?" jne.). Neuvontaoppaassa annettiin myös joitakin konkreettisia täyttöohjeita eri tilanteita varten.

Pikakysely laskennan jälkeen osoitti, että oppaasta oli ollut hyötyä, vaikkakin joihinkin erityiskysymyksiin olisi haluttu täsmällisempiä ohjeita (esim. äitiyslomalaisten ja sairaseläkeläisten pääasiallisen toiminnan määräytyminen). Kauan talossa olleet - joukossa vanhoja laskentakonkareita - pärjäsivät hyvin ilman neuvontaoppaan ohjeitakin.

Puhelinneuvontaa käsitellään lähemmin luvussa 6.

4. TIEDOTUS JA TIETOJEN KERUU: SANOMALEHDET

Väestölaskennan systeemis suunnitelmassa sanomalehtiä pidettiin oikeutetusti tärkeimpinä tiedotuskanavina. Olihan syytä olettaa, että lehdet julkaisisivat ainakin katkelmia laskennasta kertovista tiedotteista. Vaikka väestölaskentaprojektissa katsottiin, että lehdistö oli voimavara, se koettiin myös epävarmuustekijänä. Lehdistön kielteinen suhtautuminen laskentaan saattaisi vaarantaa tietojenkeruuta. Lehdistötiedotteet piti siis laatia huolellisesti.

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin lehdistötiedotteiden kohtaloa. Myös muita laskentaan liittyviä lehtikirjoituksia käsitellään.

Lehdistötiedotteet

Kaiken kaikkiaan julkaistiin lomakekeruun edesauttamiseksi viisi lehdistötiedotetta:

1. 11.10.85 "LAKISÄÄTEINEN VÄESTÖLASKENTA KUUKAUDEN KULUTTUA"
2. 7.11.85 "VÄESTÖLASKENTA YKSINKERTAISTUNUT"
3. 12.11.85 "SEINÄJOELLA OMA VÄESTÖLASKENNAN NEUVONTA"
4. 19.11.85 "VÄESTÖLASKENTALOMAKKEITA POSTITOIMISTOISTA"
5. 14.05.86 "VÄESTÖLASKENNASTA LISÄKSELY"

Laskennan tuloksista kertovia lehdistötiedotteita ei tässä raportissa tarkastella. (Ensimmäiset tällaiset tiedotteet valmistuivat 10.11. ja 10.12.86).

Lehdistötiedotteet lähetettiin TK:n tiedotustoimiston osoitelistan mukaisesti kaikkiin päivä-, paikallis- ja kaupunkilehtiin sekä radioon ja televisioon. Kolmas lehdistötiedote lähetettiin kuitenkin vain Pohjanmaan levikkialueen tiedotusvälineille.

Lehdistölle ja muille joukkotiedotusvälineille kerrottiin laskennasta kahdessa lehdistötilaisuudessa: torstaina 7.11.85 ravintola Vaakunassa Helsingissä, ja samana päivänä Seinäjoen aluetoimiston tiloissa Seinäjoella.

Kaikki tiedotusaineisto oli saatavissa sekä suomen- että ruotsinkielisenä.

Lehtiseurannassa käytettiin hyväksi Sanomalehtitoimisto Oy SITAn palveluksia. Lehtiseurantaan kuuluivat kaikki Suomessa ilmestyvät päivä-, paikallis- ja kaupunkilehdet. Aikakaus- ja ammattilehdet eivät kuuluneet seurattavien lehtien joukkoon. Toisaalta näissä lehdissä oli hyvin vähän laskentaan liittyviä kirjoituksia. Seuranta käynnistettiin ensimmäisen lehdistötiedotteen ilmestyessä lokakuussa ja se jatkui vuoden loppuun asti. Täydennystiedustelun lehtiseuranta alkoi 12.5.86 ja päättyi 13.6.86.

Vertailu Tilastokeskuksen omaan tosin huomattavasti vaatimattomampaan lehtiseurantaan osoitti, että SITAn lehdistöseurantaa voidaan pitää erittäin luotettavana ja kattavana.

Väestölaskentaan liittyvät lehtikirjoitukset on koottu kansioihin, joita toistaiseksi säilytetään väestölaskentaprojektin tiloissa. Lopullinen säilytyspaikka tulee olemaan Tilastokeskuksen arkisto.

Laki ja asetus

Tasavallan presidentti hyväksyi lain vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta toukokuun 31. päivänä 1985 ja vastaavan asetuksen kolme viikkoa myöhemmin. Väestölaskentalain hyväksymistä ei ollut edeltänyt mitään kiivaita eduskuntakeskusteluja, eikä sen hyväksyminenkään aiheuttanut sen kummempia kommentteja päivälehdissä.

Helsingin Sanomissa toistettiin lain ja asetuksen tärkein sisältö muutamilla riveillä. Mahdollista on, että joissakin muissa päivälehdissä oli vastaavanlainen kirjoitus - systemaattista lehdistöseurantaa tässä vaiheessa ei vielä ollut. Ruotsissa, missä vastaava väestölaskentalaki hyväksyttiin eduskunnassa pienellä enemmistöllä ja missä laskenta suoritettiin samoihin aikoihin kuin Suomessa, keskusteltiin vilkkaasti "FoB":ista päivälehdissä jo kesällä.

Suomen väestölaskenta sai palstatilaa vasta ensimmäisen lehdistötiedotteen ilmestyttyä, noin kuukausi ennen varsinaista laskentapäivää.

Tilastokeskus kyselee syksyllä ammattitietoja

Kaikki 15—74-vuotiaat suomalaiset joutuvat täyttämään syksyllä Tilastokeskuksen lähettämän lomakkeen, jossa kysellään kansalaisten ammatti- ja työpaikkatietoja. Kyseessä on tänä vuonna tehtävä ammatti- ja elinkeinotutkimus, josta on säädetty lailla. Perjantaina kyselyn yksityiskohdista määrättiin asetuksella.

Tilastokeskus lähettää todennäköisesti marraskuussa kaikille 1910-1970 syntyneille postitse lomakkeen, jossa kysellään nimi- ja henkilötietoja, ammattia, työssäoloa viimeisen vuoden aikana sekä työpaikkatietoja osoitteineen päivineen. Osa tiedoista on täytetty lomakkeeseen ennalta valmiiksi. Lomakkeet pitää palauttaa määräaikaan mennessä.

Tilastokeskus laatii kyselyn perusteella erilaisia tilastoja, joita käytetään valtionhallinnossa ja myydään halukkaille. Kyselytietoja myymällä valtio rahoittaa osan tutkimuksen kuluista.

(Helsingin Sanomat 1.6.85)

Ensimmäinen tiedote: Väestölaskenta kuukauden kuluttua

Ensimmäisen tiedotteen julkaiseminen yritettiin ajoittaa niin, että se ilmestyisi mahdollisimman lähellä laskenta-ajankohtaa, mutta kuitenkin niin paljon sitä ennen, että myös toinen tiedote samasta aiheesta ylittäisi uutiskynnyksen ennen laskenta- viikkoa. Päivämääräksi valittiin 11.10.85.

Tiedotteen pohjalta julkaistiin kirjoituksia noin 150 lehdessä (päivä-, paikallis- tai kaupunkilehdessä). Muutama lehti julkaisi saman tiedotteen, hieman erilaisina muunnelmina, kaksi tai jopa kolme (Keski-Pohjanmaa) kertaa. Päivälehdistä 74 julkaisi ensimmäisen tiedotteen tai ainakin osia siitä. Suomessa ilmestyi laskenta-ajankohtana yhteensä 101 päivälehteä, joten palstatilaa antaneiden päivälehtien prosenttiosuus - 74 % - on helppo laskea. Merkittävimmät lehdet, jotka eivät julkaisseet ensimmäistä lehdistötiedotetta, olivat Helsingissä ilmestyvät Suomen Sosialidemokraatti ja Kotimaa. Molemmat lehdet pysyivät muutenkin vaiti laskennan suhteen koko tarkasteluajanjakson.

Seuraavalla sivulla oleva tiedote on esimerkki siitä, miltä ensimmäinen tiedote saattoi näyttää lehdessä julkaistuna. Esimerkissämme lehti on todennäköisesti käyttänyt hyväkseen STT:n toimittamaa versiota, koska tiedote sisältää muutaman virheen. Tämänkertainen laskenta ei tietosisällöltään

ollut paljoakaan suppeampi kuin edelliset laskennat. Se, että jokaista väestölaskentaa varten säädetään erityinen laki, on myös väärinkäsitys.

Väestölaskenta marraskuussa

Tilastokeskus toteuttaa marraskuussa jälleen lakisääteisen väestölaskennan. Kaikki Suomessa asuvat 15-74-vuotiaat saavat tuolloin henkilökohtaisen kyselylomakkeen, joka tulee lähettää täytettynä takaisin palautuskuoressa. Lomakkeita lähetetään lähes 3,7 miljoonaa. Varsinainen laskentapäivä on 17. marraskuuta.

Tämänkertainen väestölaskenta on suppea ns. ammatti- ja elinkeinotutkimus. Laaja väestölaskenta järjestetään yleensä joka

kymmenes vuosi. Viimeksi sellainen pidettiin vuonna 1980.

Jokaista väestölaskentaa varten säädetään erityinen laki. Lakisääteisyys merkitsee mm. sitä, että lomakkeeseen vastaaminen ja sen palauttaminen on pakollista. Laissa määrätään myös, että kerättyjä tietoja saa käyttää ainoastaan tilastojen laatimiseen. Tilastokeskus ei esimerkiksi saa antaa tietoja yksittäisistä ihmisistä edes muille valtion tai kunnan viranomaisille.

Nimestään huolimatta väestö-

laskennassa ei lasketa väestöä. Väestön lukumäärä on jo pitkään saatu henkikirjoitustiedoista. Sen sijaan laskenta antaa tuoretta tietoa suomalaisen yhteiskunnan rakenteesta. Alueellisesti saadaan yksityiskohtaisia tietoja mm. kunnan työllisyydestä sekä ammatti- ja elinkeinorakenteesta. Kunnat saavat väestölaskennan avulla tietoja mm. työssäkäynnistä muissa kunnissa.

Tämänkertaisessa laskennassa käytetään mahdollisimman paljon hyväksi jo valmiita kerättyjä

tietoja. Sen vuoksi itse lomakkeella onkin vain muutama kysymys, joilla selvitetään työssäolo, työpaikka ja ammatti.

Väestölaskennan perustella laaditut tilastot ovat osoittautuneet välttämättömiksi suunniteltaessa yhteiskunnan alueellisia ja paikallisia palveluja. Myös elinkeinoelämä käyttää yhä enemmän väestölaskentatietoja.

Ensimmäiset tulokset marraskuun laskennasta saadaan ensi vuoden lopussa.

(Kouvolan Sanomat 13.10.85)

Viisi toimittajaa vaivautui soittamaan VL 85 -projektille saadakseen lisätietoja laskennasta. Kukaan ei kuitenkaan innostunut tekemään laajempaa väestölaskentajuttua ensimmäisen tiedotteen pohjalta.

Sävy ensimmäisen tiedotteen pohjalta tuotetuissa kirjoituksissa oli lähes kauttaaltaan neutraali. Selvästi "kriittisiä" kannanottoja ei lainkaan esitetty. Ensimmäinen edes hieman kriittinen puheenvuoro tuli tällä kertaa Hämeenlinnasta (31.10.85), mutta tämäkin kirjoitus sisältää myös positiivisia aineksia. Lehden (Hämeenlinnan kaupunkiutiset) sanoma lukijoilleen ei ole yksiselitteinen: toisaalta valitetaan, että "meitä lokeroidaan nyt väkisin", toisaalta myönnetään, että tietoja yhdistämällä saadaan "kokolailia monipuolinen kuva tämän päivän Suomesta". Helsingin Sanomien otsikointi "Suomalaiset syynätään taas marraskuussa" (13.10.85) ja Uusimaan "Taas meiltä kysytään" (7.11.85) heijastavat myös jonkinlaista epämääräistä kriittisyyttä ja kyllästymistä. Otsikoiden alla oleva teksti oli kuitenkin näissä kirjoituksissa neutraali, Uusimaassa jopa hieman positiivinen.

Taas meitä lokeroidaan

Runsaan viikon kuluttua napsahtelee lähes 3,7 miljoonan suomalaisen postiluukut Tilastokeskuksen lähettämässä väestölaskentalomakkeensa kansalaisten täytettäväksi.

Laskenta perustuu tänä vuonna säädettyyn erityiseen lakiin ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta. Lakisääteisyys merkitsee käytännössä sitä, että meitä lokeroidaan nyt väkisin. Lomakkeessa esitettyihin kysymyksiin vastaaminen ja sen palauttaminen on pakollista, joten laiminlyönnistä on sanktioseuraamuksia.

Hlukan harhaanjohtavalta vaikuttaa nimi "väestölaskentalomake," sillä väestöä ei suinkaan lasketa vaan lomakkeella tutkallaan suomalaisen yhteiskunnan rakennetta.

Tilastokeskus on saanut muista lähteistä aiemmin meitä koskevat asunto-, koulutus- ja tulotiedot. Tässä pakollisessa "väestölaskennassa" selvitetäänkin vain meidän työssäoloa, työpaikkaa ja ammattia koskevia kysymyksiä.

Näitä tietoja yhdistelemällä saadankin sitten kokonaislailla monipuolinen kuva tämän päivän Suomesta. Halusimmepa sitä, tai emme, niin tietojen perusteella meistä jokainen voidaan myös lokeroida tarkasti omaan karsinaansa.

(Hämeenlinnan kaupunkiutiset 31.10.85)

Toinen tiedote ja lehdistötilaisuudet

Toista lehdistötiedotetta oli suunniteltu pitkään. Olihan se väestölaskennan päätiedote, ja siten ehkä myös koko Tilastokeskuksen tärkeimpiä sanomia joukkotiedotusvälineille vuonna 1985. Tiedote lähetettiin joukkotiedotusvälineille ensimmäisen tiedotteen postituslistaa hyväksi käyttäen. Se julkaistiin yhteensä 126 lehdessä. Lisäksi 21 lehteä julkaisi laskentaan liittyvän haastattelun. Haastattelut oli tehty joko puhelimitse tai tiedotustilaisuuksien yhteydessä. Kirjoitusten otsikointi ja sävy oli joko neutraali tai positiivinen.

Tiedote sisältyi myös tietokansioon, joka jaettiin lehdistötilaisuuksien yhteydessä. Tiedotteen lisäksi kansiossa oli yleistä aineistoa Tilastokeskuksesta, väestölaskennasta muistuttava ns. palstanpää, valokopiot laista ja asetuksesta sekä muutama A4-sivu laskennan tavoitteista ja tietosisällöstä, viimeksi mainittu muokattuna systeemis suunnitelman alkusivuista. Helsingissä kansio sisälsi myös pääjohtaja Niitamon avauspuheen liitteineen.

MUISTA
VÄESTÖLASKENTA
17. 11. 1985 **TLASTOKESKUS**

"Palstanpää"

Helsingin lehdistötilaisuudessa puhuivat pääjohtaja Niitamo, tuotantopäällikkö Laihonen sekä yliaktuaari Starck. Tiedotussihteeri Mikkola otti vastaan lehdistön edustajat vuokrattuun kabinettiin johtavalla käytävällä, tiedotuspäällikkö Levomäki kättelei heitä kabinetin sisäpuolella ojentaen samalla kelta-valkoraidallisen tiedotuskansion. Kabinetissa odottivat tuotantoryhmän johtaja Heikkonen sekä puolitusinaa muita TK:laisia. Seinille oli ripustettu erikokosia ja -kielisiä väestölaskentajulisteita.

Paikalle saapui kaikkiaan viisitoista toimittajaa, joukossa mm. STT:n, Yleisradion ja Helsingin Sanomien edustajat. Muut toimittajat edustivat mm. Yhteishyvää, Raittiussanomaa, Maaseudun Tulevaisuutta, Länsiväylää ja Kymmenen uutisia.

Toimittajille kerrottiin laskennasta ja näytettiin piirtoheitinkalvoja tarjoilijoiden tarjotessa kahvia ja viinereitä ja tiedotuspäällikön jakaessa puheenvuoroja. Kysymyksiä väestölaskennan edustajille tuli kuitenkin verrattain vähän. Kokonaisuutena tilaisuus oli melko vaisu ja ehkä myös hieman sekava kuten usein tiedotustilaisuuksissa, puhuttiin samanaikaisesti monista eri asioista.

Helsingin lehdistötilaisuus ei näkynyt oikeastaan millään tavalla seuraavan viikon lehdissä, muutamaa lyhyehköä kirjoitusta lukuunottamatta. Juha Raippalinna Suomen Tietotoimistosta teki kuitenkin pian lehdistötilaisuuden jälkeen haastattelun pääjohtaja Niitamon kanssa, koskien vuoden 1990 kaavailtua lomakkeetonta laskentaa. Tämä haastattelu oli näyttävästi esillä monissa päivälehdissä (19), mutta vasta joulukuun puolella.

Yleisradio teki paikan päällä kaksi haastattelua, jotka lähetettiin eetteriin pari päivää myöhemmin.

Hollolan seudulta

Ole mukana laskennassa!

Lakisääteinen väestönlaskentalomake tulla tupsahtaa postiluukkuihin taas viiden vuoden tauon jälkeen. Tismalleen viikon päästä ovat kaikki Suomessa asuvat 15-74 -vuotiaat velvoitettuja antamaan tietoja itsestään.

Väestölaskennat antavat tuoreita tietoja yhteiskunnan rakenteesta, alueittain saadaan tiedot työllisyydestä sekä ammatti- ja elinkeinorakenteesta.

Tietoja antaessaan suomalainen joutuu luottamaan Tilastokeskuksen lupaukseen siitä, että väestölaskennassa kerättyjä tietoja käytetään vain tilastojen laadintaan.

Lomake sisältää kuitenkin

hyvin pintapuolisia kysymyksiä, kenenkään ei tarvitse paljastaa suuria 'salaisuuksia' itsestään. Huoleen ei ole siis aiheita!

Helpottava tieto on myös se, että tällä kertaa vastattavaksi kansalaiset saavat vain yhden lomakkeen, nykyaika siis jyllää tälläkin alueella. Viisi vuotta sitten vastaava tietomäärä kerättiin usealla, jopa kuudella lomakkeella.

Ole siis sinäkin täyttämässä lain mukainen velvollisuutesi ja kanna kortesi kehoon! Väestölaskennan tietoja käyttävät tulevaisuuden arviointiin mm. kuntien päätöksentekijät.

Päätoimittaja

(Hollolan Seutu 11.11.1985)

Seinäjoen tiedotustilaisuudessa TK:ta edusti alue-toimiston oman väen lisäksi projektipäällikkö Lauri Yli-Pekka. Paikalle oli saapunut viitisen toimittajaa. Seuraavien päivien lehtikirjoittelun perusteella oli selvästi nähtävissä, että tilaisuus oli

sujunut ehkä paremmin kuin Helsingissä. Molemmissa seinäjokelaisissa lehdissä Ilkassa ja Etelä-Pohjanmaassa oli muutaman päivän päästä pitkä ja myönteiseen sävyyn kirjoitettu selvitys väestölaskennasta valokuvineen. Myös monissa muissa Pohjanmaan lehdissä väestölaskenta oli näyttävästi esillä.

Yli-Pekkaa haastateltiin myös paikallisradion "avoimessa kanavassa".

Kolmas tiedote: Seinäjoki

Vaikka Seinäjoen lehdistötilaisuus olikin tuottanut runsaan sadon, oli aluetoimiston puhelinnumero kuitenkin jäänyt mainitsematta useimmissa kirjoituksissa. Tämä koettiin puutteena, koska tiedotustilaisuuden tehtävänä oli myös tehdä tunnetuksi uuden aluetoimiston tarjoamat palvelut. Siksi annettiin Pohjanmaan lehdistölle lyhyehkö tiedote julkaistavaksi 12.11. Tiedote julkaistiin seitsemässä lehdessä, "Ilkassa" jopa kaksi kertaa. Tiedotteesta kerrotaan lähemmin puhelinsoittoja käsittelevän alaotsikon alla (luku 6).

Neljäs tiedote: Postista saa lomakkeita

Edellisen tiedotteen yhteydessä oli tarkoituksella jätetty kertomatta, että tyhjiä väestölaskentalomakkeita oli saatavissa postitoimipaikoista. Tähän menettelyyn oli montakin hyvää syytä. Ensiksikin pelättiin, että lomakkeet loppuisivat kesken, mikäli kansalaiset hakisivat lomakkeen postista, eivätkä malttaisi odottaa oman, ehkä hieman myöhästyneen lomakkeen saapumista. Toiseksi jäisi esitetyt tietojen tuoma hyöty pois, mikäli vastausvelvolliset turhaan käyttäisivät tyhjiä lomakkeita. Kolmanneksi kukaan ei ollut täysin varma siitä, että tyhjiä lomakkeita todella oli saatavissa kaikissa postitoimipaikoissa. Lomakkeita oli nimittäin vahingossa lähetetty postitoimipaikkoihin ilman minkäänlaista saatekirjelmää jo syyskuun loppupuolella eli melkein kaksi kuukautta liian aikaisin. Salaperäiset ruskeat kirjekuoret olivat luonnollisesti aiheuttaneet hämmennystä monessa postikonttorissa, ja osa kuorista oli palautettu Tilastokeskukseen.

Viimeiseksi - ja tämä ei ollut vähäpätöisin syy - toivottiin, että neljäs tiedote näin ylittäisi uutiskynnyksen.

Tiedote ei kuitenkaan mennyt erityisen hyvin läpi, vaikka jo seuraavana päivänä kerrottiinkin taas monissa lehdissä laskennasta. "Postitiedote" julkaistiin kaiken kaikkiaan noin 60 lehdessä, mitä voitaneen pitää korkeintaan tyydyttävänä tuloksena. Samoihin aikoihin kun tiedote lähetettiin lehdistölle STT kertoi laskennasta erillisessä uutistiedotteessa, joka oli tehty puhelinhaastattelun pohjalta. Otsikko lienee ollut "Väestölaskenta sujuu hyvin". Uutinen julkaistiin noin kymmenessä lehdessä.

Väestölaskentalomakkeita postitoimistoista

Parhaillaan on menossa väestölaskenta, jonka lomakkeeseen useimmat ovat jo tutustuneet. Huomattava osa lomakkeista on jo palautettukin, kerrotaan Tilastokeskuksesta.

Väestölaskenta on lakisääteinen ja koskee kaikkia Suomessa vakinaisesti asuvia 15-74-vuotiaita. Jos joku ei syystä tai toisesta ole saanut lomaketta postitse, hän voi hakea sellaisen lähimmästä postitoimistosta. Sieltä saa myös kirjekuoria, joissa lomakkeet voi palauttaa Tilastokeskukseen ilman postimaksua. Samassa kuoressa voi palauttaa useammankin lomakkeen.

Vastausaikaa on vielä tämä ja huomisen päivä. Viimeinen palautuspäivä on 22. marraskuuta, mutta pieni myöhästyminenkin sallitaan. Jos joku ei ehdi palauttaa lomaketta määräpäivänä esimerkiksi ulkomaanmatkan takia, hän voi hoitaa asian palattuaan. Lomakkeen voi täyttää myös toisen henkilön puolesta tämän suostumuksella.

Väestölaskennan onnistumisen kannalta on tärkeää, että kaikki täyttävät ja palauttavat lomakkeen. Jos se jää puuttamaan, Tilastokeskus lähettää uuden ensi vuoden puolella.

(Padasjoen Sanomat 21.11.1985)

Viides tiedote: Täydennystiedustelu

Toukokuussa 1986 suoritettiin täydennystiedustelu, jonka yhteydessä lehdille postitettiin lyhyt tiedote, jonka moni lehti (76) julkaisi lähes sellaisenaan. Tiedotteessa kerrottiin myös, kuinka moni suomalainen oli laiminlyönyt vastausvelvollisuutensa marraskuun kyselyn yhteydessä. Lehdistötiedotteessa luvattiin myös, että kunnittaisia vastausprosentteja sai soittamalla Tilastokeskukseen. Tällaisia soittoja tuli yksitoista.

Muut väestölaskentakirjoitukset

Keruvaiheen aikana lehdet julkaisivat hyvin vähän kirjoituksia, jotka eivät tavalla tai toisella olleet muunnelmia Tilastokeskuksen tiedotteista.

Helsingin Sanomat julkaisi laskentapäivänä 17.11.85 kirjoituksen otsikolla "Kaikkia ei saa karsinaan", jossa mm. pohdittiin miten Hullu-Hakkarainen, Filee-Leena ja Pitkä-Hänninen täyttäsivät lomakkeensa. Kirjoituksen pohjasävy oli laskentaa kohtaan myönteinen.

Helsingin Sanomat oli jo 4.11.85 ns. alakerrassa julkaissut pääjohtaja Niitamon ja väestölaskenta-projektin yhteistyönä kirjoittaman artikkelin "Väestölaskennasta tuore kuva yhteiskunnan muutoksista". Siinä kerrottiin lyhyesti tulevasta laskennasta ja sen tarpeellisuudesta. Alaotsikot "Laaja tietolähde", "Toimiva demokratia", "Tietoa kaikille", "Muutoksen kuvaus", "Ajan tasalla" sekä "Uusi luokitus" antanevat kuvan sisällöstä.

Alueuutiset (Pohjois-Helsingin, Länsi-Helsingin, Vantaan ja Espoon-Kauniaisten, levikki yhteensä 172 500 kpl) julkaisivat laskentaviikolla pakinan "Tilasto on ystävämme", jossa myös suhtauduttiin myönteisesti laskentaan.

Kaksi lehteä (Hufvudstadsbladet ja Länsiväylä) julkaisi laskentaan liittyvän pilapiirroksen.

Väärät esitetyt työpaikkatiedot sai Tiedonantaja-lehden epäilemään, että Tilastokeskuksella olisi käytettävissään salaisia rekistereitä Kommunistisen puolueen jäsenistä. Aiheesta syntyi koko sivun kirjoitus - muuten ainoa kokosivunjuttu, joka keruvaiheen aikana ilmestyi. Tilastokeskus laati kirjoituksen johdosta vastineen. Asiaa käsitellään lähemmin yleisönosaston kirjoitusten yhteydessä.

On vaikeata sanoa edesauttoivatko pääjohtaja Niitamon haastattelu "O-ryhmän puuhissa oli vekaramaista jännitystä" (Pohjolan Työ 16.11.85) ja muut vastaavat kirjoitukset tiedonkeruuta. Täysin mahdotonta se ei tietenkään ole.

Tilastokeskuksen omassa asiakaslehdessä "Tieto-aika" julkaistiin kaksi väestölaskentaa käsittelevää kirjoitusta. Pääkirjoitus laskenta-ajankohdan "Tietoajassa" käsitteli myös laskentaa.

Yleisönosastokirjoituksia käsitellään luvussa 6.

Lehtiseurannassa oli mukana 400 lehteä. Näistä 225 kirjoitti väestölaskennasta. Taulukkoon 1 on koottu joitakin tietoja väestölaskennan keruuvaiheeseen liittyvästä lehtikirjoittelusta.

Taulukko 1: Väestölaskentakirjoitukset julkaisuaajankohdan mukaan

	Yht.	Tiedote lähes sellaisenaan	Laajempi kirj. (haastattelu)	Kantaa ottavat kirjoitukset
13.10- 6.11	159	153	5	1
7.11-19.11	165	126 (+ 8)	21	10
20.11-31.12	80	57 (+12)	6	5
16. 5-31.05	91	76	11	4

(+ 8) = Tiedote "Seinäjoella oma väestölaskennan neuvonta"

(+12) = STT:n puhelinhaastattelun perusteella tehty väliaikaistiedote "Väestölaskenta sujuu hyvin"

Yleisönosastokirjoitukset (yht. 8) ja niihin laaditut vastaukset eivät sisälly taulukon lukuihin.

Eri kirjoitusten välinen raja ei aina ole selvä. Haastattelut, joissa kysyttiin, mistä virheelliset työpaikkatiedot johtuivat, on luokiteltu haastatteluihin. Kantaa ottaviin kirjoituksiin on luokiteltu molemmat pilapiirroksat. Kahdessa kantaa ottavassa kirjoituksessa ihmeteltiin tilastotietojen korkeata hintaa. Yhdessä kirjoituksessa vaadittiin, että Suomessa auvat ulkomaalaiset itse saisivat päättää, millä kielellä he haluavat lomakkeensa.

Seuraavissa päivälehdissä ei tietojemme mukaan kirjoitettu lainkaan laskennasta: Arbetarbladet, Hangötidningen-Hangonlehti, Kauppalehti, Kotimaa, Liitto, Pohjolan Työ, Satakunnan Työ, Suomen Sosiaalidemokraatti.

Suhteellisen paljon väestölaskennasta kirjoitettiin taas Helsingin Sanomissa, Kalevassa, Keskipohjanmaassa ja Turun Sanomissa.

5. TIEDOTUSTOIMINTA JA JOUKKOTIEDOTUSVÄLINEET

Tässä luvussa selvitetään, kuinka tehokkaita viestinvälittäjiä eri tiedotusvälineet ja -kanavat olivat. Tärkein aineisto, jonka avulla näitä kysymyksiä tutkitaan on vuoden 1985 ns. tiedotusselvitys, mutta myös muita tutkimusaineistoja käytetään jonkun verran hyväksi.

Tiedotusselvitys 1985

Väestölaskennan yhteydessä tehtiin erillinen haastattelututkimus, jossa pyrittiin selvittämään, kuinka hyvin tieto laskennasta oli mennyt perille. Tällä kertaa haluttiin erityisesti selvittää, kuinka moni oli huomannut väestölaskennasta tiedottavat ulkomainokset. Tiedon perillemenoa selvitettiin myös vuoden 1980 laskennan yhteydessä (ks. Mauri Levomäki: Raportti VAL 80:n tiedotuksesta, Tilastokeskus Raportti n:o 1982:11).

Otos ja aineiston luotettavuus

Aineiston keruun suoritti Tilastokeskuksen haastattelutoimisto työvoimatutkimuksen yhteydessä. Haastattelut, joista valtaosa oli puhelinhaastatteluja, tehtiin 25.-29.11.1985 eli kaksi viikkoa laskentaviikon jälkeen. Alkuperäinen otoskoko oli 2 156 henkilöä; kaiken kaikkiaan tehtiin 1 984 haastattelua. Tutkimuksen kato oli siis 8.0 %.

Työvoimatutkimuksen perusjoukko on 15-74-vuotias ns. maassa asuva väestö. Työvoimatutkimuksessa samaa henkilöä haastatellaan yhteensä viisi kertaa puolentoista vuoden kuluessa. Tiedotusselvityksen vastaajat olivat nyt mukana viidettä eli viimeistä kertaa.

Työvoimatutkimuksen alkaessa kaikki haastateltavat olivat saaneet kirjeen, jossa lyhyesti kerrottiin Tilastokeskuksesta ja työvoimatutkimuksesta.

Tutkimuksen kato jakaantui kadon syyn mukaan seuraavasti:

Taulukko 2: Tiedotus selvityksen kato kadon syyn mukaan

	N	%
Ei tavoitettu	128	74
Ei otettu kontaktia	34	20
Kykenemätön vastaamaan (vajaamielinen, ei osannut suomea yms.)	3	2
Kieltäytyi	7	4
Yhteensä	172	100

Viimevuotisissa työvoimatutkimuksissa kato on ollut noin 4 prosenttia. Tiedotus selvityksessä kato oli kuitenkin kaksi kertaa suurempi. Ero selittynee sillä, että työvoimatutkimuksen ns. perusosassa voidaan käyttää myös sijaisvastaajaa, esim. puolisoita voidaan kysyä miehen tai vaimon tiedot. Tiedotus selvityksessä sijaisvastaajia ei kuitenkaan hyväksytty. Katoon saattoi vaikuttaa myös, että kohdehenkilöitä oli vaivattu monta kertaa aikaisemmin: Työvoimatutkimuksessa viimeistä kertaa mukana olevien kato on aina suurempi kuin koko otoksen.

Työvoimatutkimuksen otos edustaa varsin hyvin koko Suomen työikäistä väestöä. Otos on kuitenkin niin pieni, ettei se enää kuntatasolla ole edustava. Joitakin jakautumia on kuitenkin esitetty suurimmista kaupungeista.

Haastattelulomakkeessa oli yhteensä kuusi kysymystä (ks. liite 3).

Kahdessa ensimmäisessä kysymyksessä tiedusteltiin, muistiko vastaaja saaneensa "siniharmaan väestölaskentalomakkeen" ja oliko hän jo ehtinyt täyttää sen. Nämä kysymykset johdattivat vastaajaa itse aihepiiriin. Sen jälkeen tiedusteltiin, mistä henkilö oli saanut tietää laskennasta. Vaihtoehtoja ei lueteltu. Tämän jälkeen kysyttiin vielä oliko vastaaja huomannut väestölaskennasta tiedottavan ulkomainoksen tai postitoimipaikkojen seinäjulisteen. Viimeiseksi tiedusteltiin vastaajan mielipi-

dettä siitä, oliko laskennoista hyötyä "tavalliselle ihmiselle".

Seuraavilla sivuilla esitetään selvityksen keskeiset tulokset. Selvityslomakkeen viimeistä kysymystä käsitellään kuitenkin vasta seuraavassa luvussa. Tuloksista kerrotaan kysymysten määräämässä järjestyksessä. Taustamuuttujana on yleensä käytetty ikää. Joitakin jakaumia esitetään myös alueellisesti eroteltuina.

"Muistatteko saaneenne siniharmaan laskentalomakkeen?"

Kaikista vastaajista 95.6 prosenttia väitti muistaneensa väestölaskentalomakkeen. Hieman alle 5 % vastaajista ei siis tiedotus selvityksen mukaan tiennyt väestölaskennasta mitään. Tietämättömien osuus on suhteellisen korkea - pitihän jokaisen saada lomake. Kaikista laskennan tiedotuskanavista itse lomake oli kuitenkin ylivoimaisesti tehokkain viestintäväline.

Taulukko 3: Muistiko saaneensa väestölaskentalomakkeen; iän mukaan

	15-24	25-44	45-64	65-74	Kaikki
	%	%	%	%	%
Kyllä	90.3	97.6	96.7	96.0	95.8
Ei	8.8	1.9	2.4	3.0	3.4
E.O.S.	1.5	0.5	0.9	1.0	0.9
Yhteensä	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
	(401)	(849)	(635)	(99)	(1984)

Kysymyksen tulkinta ei ole aivan yksiselitteinen: on jokseenkin mahdotonta sanoa, mittaako se vastaajien muistia vai postituksen tehokkuutta.

Tietämättömien osuus on korkein nuorimmassa ikäryhmässä. Tämä johtunee nuorten liikkuvuudesta sekä siitä, että vanhemmat joissakin tapauksissa täyttivät lastensa lomakkeet.

Helsinginseudun vastausjakauma ei merkittävästi poikennut koko maan luvuista.

Mikäli vastaaja muisti saaneensa väestölaskentalomakkeen, häneltä tiedusteltiin myös, oliko hän jo ehtinyt täyttää sen. Taulukossa 4 on prosenttiluvut

kuitenkin laskettu kaikkien vastaajien joukosta. Näin laskettuna saadaan tulokseksi, että 87 prosenttia kaikista vastaajista oli kyselyhetkellä täyttänyt lomakkeen.

Taulukko 4: Oliko täyttänyt lomakkeen; iän mukaan

	15-24 %	25-44 %	45-64 %	65-74 %	Kaikki %
Kyllä	82.8	86.3	87.9	93.9	86.4
Ei	8.2	10.7	9.4	2.0	9.4
E.O.S., ei kys.	9.0	2.9	2.7	4.1	4.1
Yhteensä	100.0 (401)	100.0 (849)	100.0 (635)	100.0 (99)	100.0 (1984)

Vastausprosentti ennen toukokuun täydennystiedustelua oli noin 95 %. Vastanneiden osuus pari viikkoa laskennan jälkeen näyttää olevan noin kymmenen prosenttia tätä lukua alhaisempi.

Edellisissä laskennoissa vastausprosentti on suurissa kaupungeissa yleensä ollut alhaisempi kuin muissa kunnissa. Tiedotus selvityksen karkeat mittarit eivät anna tässä suhteessa yksiselitteistä kuvaa. Helsingissä ilmoitti 84 % (N=202) täyttäneensä lomakkeen, Tampereella 88 % (N=76) ja Turussa 89 % (N=75).

Lopulliset vastausprosentit kyseisissä kaupungeissa olivat Helsinki 96.1, Tampere 98.0, Turku 97.7 % (koko maa 97.7 %).

Laskennan tietokanavat

Myös tämä tutkimus osoitti, kuinka tehokas viestintäväline televisio on. Yli puolet (57.1 %) kaikista haastatelluista oli kuullut laskennasta television kautta. Välimatka sanomalehtiin ja radioon on selvä. Noin joka kolmas oli lukenut väestölaskennasta sanomalehdistä ja noin joka viides väitti kuulleen laskennasta radion välityksellä. Harvat vastaajat mainitsivat ulkomainokset. Tuskin kukaan kertoi nähneensä postitoimipaikkojen seinäjulisteita.

Taulukko 5: Mistä sai tietää laskennasta; iän mukaan

	15-24	25-44	45-64	65-74	Kaikki
	%	%	%	%	%
Sanomalehdestä	26.9	36.5	40.0	46.5	36.2
Radiosta	16.5	19.1	27.1	42.4	22.3
Televisiosta	54.9	60.5	55.1	49.5	57.1
Ulkomainoksesta (pylvästaulusta)	8.2	4.0	1.3	1.0	3.8
Postitoimipaikkojen seinäjulisteesta	1.0	0.6	1.1	1.0	0.9
Työpaikalta	3.7	5.5	3.1	0.0	4.1
Perheenjäseneltä	7.7	4.8	3.8	3.0	5.0

Jotkut vastaajista kertoivat myös saaneensa tietoa laskennasta työpaikalta tai perheen jäseneltä. Pieni ryhmä vastaajista mainitsi myös muita kanavia - koululaiset saattoivat esim. mainita koulun.

Vanhemmat ikäryhmät mainitsivat useammin kuin nuoret sanomalehden ja radion, kun taas television ja pylvästaulujen kohdalla tilanne oli päinvastainen.

Vuoden 1980 laskennan tiedotus selvityksessä 50 prosenttia vastaajista mainitsi, että he olivat saaneet tietää laskennasta television kautta. Sanomalehden tietolähteenä mainitsi silloin 40 % ja radion 27 %. Vuoden 1985 luvut eivät mainittavasti poikkea näistä luvuista. Televisio on kuitenkin nyt jonkin verran vahvemmin esillä, vaikkei "väestölaskentafilmejä" tällä kertaa esitetty. Vuonna 1980 esitettiin noin 30 sekunnin animaatiofilmi seitsemän kertaa MTV:ssä. Lisäksi esitettiin 3-4 kertaa noin minuutin mittainen filmi, jossa "väestönlaskija" neuvoi kadunvarressa "tavallista kansalaista". Vuoden 1985 lyhyet tietoisuuskuvat (diakuva) laskentapäivänä ja muutama päivä ennen sitä näyttävät kuitenkin täyttäneen tehtävänsä hyvin. Laskennasta kerrottiin tosin myös televison uutislähetyksissä. Kymmenen uutisissa mainittiin myös väärin esitetyt työpaikat.

Ulkomainokset

Eräs tärkeimmistä mielenkiinnon kohteista oli tällä kertaa ulkomainokset. Olivathan pylvästaulut jotakin aivan uutta väestölaskentatiedotuksen historiassa. Koska ne lisäksi muodostivat melkoisen menon (suunnittelu, painatus ja esilläpito maksoi lähes 150 000 markkaa), on perusteltua tutkia niitä erityisen tarkkaan.

Ulkomainosten perillemenoja selviteltiin TK:n tiedotusselvityksessä kahden kysymyksen avulla. Lisäksi Ulkomainos Oy teetti oman tutkimuksen pylvästaulujen huomioarvosta. Seuraavassa esitetään ensin tiedotusselvityksen ja sen jälkeen Ulkomainos Oy:n tulokset. Lopuksi kerrotaan, poikkesiko vastausprosentti ns. julistekunnissa maan muista osista.

TK:n tiedotusselvityksen tulokset

Tiedotusselvityksessä pyydettiin mainitsemaan ne kanavat, joiden kautta vastaaja oli saanut tietää laskennasta. Haastattelija ei siis itse ehdottanut ulkomainoksia vastausvaihtoehdoksi.

Taulukosta 5 ilmeni, että vain 3.8 % vastaajista mainitsi ulkomainokset. Toisaalta pylvästauluja ei ollut kaikissa kunnissa. Lisäksi voidaan olettaa, että jotkut olivat unohtaneet koko pylvästaulun, vaikka olivatkin sen nähneet. On myös mahdollista, etteivät kaikki haastattelutilanteessa pystyneet yhdistämään näkemäänsä pylvästaulua väestölaskennan tiedotukseen.

Toinen kysymys ulkomainoksista esitettiin vain niille, jotka eivät maininneet julistetta edellisen kysymyksen yhteydessä. Tämän kysymyksen sanamuoto oli seuraava: "Entä oletteko huomannut ulkomainoksen (pylvästaulun) väestölaskennasta?" Kysymys koski siis lähinnä "Muista väestölaskenta" -julistetta. On mahdollista että kysymys houkutteli joitakin vastaajia vastaamaan myönteisesti, vaikka he eivät olisikaan kyseistä julistetta nähneet. Mitään erityisen painavaa syytä väärän tiedon antamiseen kohdehenkilöillä ei kuitenkaan ollut. Päinvastoin voidaan myös tätä kysymystä pitää melko "vaikeana", koska esim. julisteiden ulkonäöstä ei kerrottu mitään.

Taulukossa 6 on huomioarvot laskettu siten, että peruslukuna on ollut kaikki vastaajat eikä vain ne, joille kysymys esitettiin. Näin voidaan prosenttiosuuksia yhdistää toisiinsa.

Kaikista vastaajista 3.8 % väitti muistavansa ulkomainoksen, kun asiaa tällä tavalla suoraan kysyttiin. Kun muistamme, että 3.8 % oli maininnut ulkomainokset jo edellisen kysymyksen yhteydessä saadaan tulokseksi, että $3.8\% + 3.8\% = 7.6\%$ Suomen työikäisestä väestöstä oli huomannut ulkomainoksen. Osuus vastaa noin 265 000 henkilöä. Ulkomainosten saama huomioarvo siis kaksinkertaistuu, kun vastaajia näin autettiin muistamisessa.

Jos laskelmiin otetaan mukaan vain ne henkilöt, joiden kotipaikka oli "julistekunnassa", saadaan tulokseksi, että 15 % kaikista "julistekuntalaisista" oli nähnyt julisteet.

Taulukko 6: Pylvästaulujen huomioarvo Tilastokeskuksen tiedotusselvityksen mukaan

	Oli huomannut pylvästaulut			
	(1)	(2)	(1+2)	N
	%	%	%	
Kaikki kunnat, joissa oli ulkomainos	7.7	7.7	15.4	660
15-24	14.3	19.8	34.1	126
25-44	9.5	11.1	20.6	305
45-64	2.0	10.2	12.2	196
65-74	0.0	6.0	6.0	33
Helsinki	8.4	11.3	19.7	202
Tampere	7.9	17.1	25.0	76
Espoo	16.7	18.8	25.5	48
Vantaa	4.1	10.2	14.3	49
Lahti	14.6	9.8	24.4	41
Muut kunnat, joissa oli ulkomainoksia	4.9	11.0	15.9	244
Kunnat, joissa ei ollut ulkomainoksia	1.9	2.6	4.5	1324
Koko maa	3.8	3.8	7.6	1984

(1) = mainitsi pylvästaulut kysyttäessä "Mistä saitte tietää väestölaskennasta?"

(2) = vastasi myönteisesti kysymykseen "Oletteko huomannut ulkomainoksen väestölaskennasta?"

Pylvästauluja oli seuraavissa kunnissa: Helsinki, Tampere, Espoo, Vantaa, Lahti, Hanko, Hyvinkää, Imatra, Järvenpää, Karkkila, Kerava, Kouvola, Kristiinankaupunki, Kurikka, Lappeenranta, Lapua, Lohja, Loviisa, Oulu, Pori, Porvoo, Rauma, Riihimäki, Seinäjoki, Vaasa.

Molempien indikaattoreiden mukaan nuoret näyttävät huomanneen ulkomainokset selvästi useammin kuin vanhemmat ikäryhmät. Luvut yksittäisten kaupunkien osuuksista eivät otoksesta johtuen välttämättä ole kovin luotettavia. Espoossa näyttää pylvästaulukampanja kuitenkin sujuneen paremmin kuin muualla Suomessa.

Ulkomainos Oy:n tulokset

Ulkomainos Oy, joka vastasi julisteiden esilläpidosta (paitsi Espoossa), teetti myös tutkimuksen väestölaskentajulisteiden huomioarvosta (ks. Tilastokeskus - julisteen huomioarvo, Joulukuu 1985, Ulkomainos Oy). Tutkimus suoritettiin käyntihaastatteluna joulukuussa 1985 Taloustutkimus Oy:n omnibustutkimuksen yhteydessä. Kaiken kaikkiaan haastateltiin 1 000 henkilöä. Otos oli muodostettu ns. kiintiöpoimintaa käyttämällä. Kiintiöinnin perusteluina olivat ikä, sukupuoli ja asuinpaikkakunta. Tutkimuksen kadosta ei ole tarkempia tietoja. Taloustutkimus Oy:n selvityksessä sanotaan kuitenkin, että näytteestä johtuva virhe on

1-4 %-yksikköä huomioarvoluvuissa. Haastateltavat olivat 15-69-vuotiaita ja kotoisin kunnista, joissa oli ollut pylvästauluja. Espoon kaupunki ei kuitenkaan ollut mukana tässä tutkimuksessa.

Haastattelu tapahtui siten, että haastattelija näytti värivalokuvia julisteista, jonka jälkeen hän kysyi oliko henkilö nähnyt ne aikaisemmin:

"Nyt näytän Teille kuvia erilaisista ulkomainosjulisteista. Mitkä niistä kustakin muistatte nähneenne? Sanokaa 'kyllä' vain niiden osalta, joista olette aivan varma, että olette nähnyt aivan samanlaisen julisteen".

Tutkimuksen tulokset on esitetty taulukossa 7.

Taulukko 7: Pylvästaulujen huomioarvo Ulkomainos Oy:n tutkimuksen mukaan

	TK:n julisteet	Pylvästaulu- kampanjat keskimäärin
	Muistivat nähneensä	
	%	%
Koko 15-69-vuotias väestö	44	43
Miehet	37	43
Naiset	51	44
15-24-vuotiaat	63	49
25-34-vuotiaat	37	44
35-49-vuotiaat	36	42
50-69-vuotiaat	46	39
Työväestö	42	43
Ylemmät sos.ryhmät	47	44
Perheen bruttovuositulot:		
Alle 40.000 mk vuodessa	37	42
40.001-70.000 mk vuodessa	50	45
70.001-100.000 mk vuodessa	42	44
Yli 100.000 mk vuodessa	40	42

"Julistekunnissa" 44 prosenttia haastatelluista väitti, että he olivat nähneet ainakin jonkun Tilastokeskuksen julisteista. Naiset näyttävät

huomanneen Tilastokeskuksen julisteet useammin kuin miehet ja nuoret useammin kuin vanhemmat ikäluokat. Nuorimmassa ikäryhmässä jopa 63 % tunnisti ainakin toisen TK:n julisteista.

Tämä tulos merkitsee tutkimuksen tekijöiden mukaan, että noin 29 % koko maan 15-69-vuotiaasta väestöstä olisi nähnyt ainakin toisen Tilastokeskuksen julisteista, mikä vastaa noin miljoonaa suomalaista.

Eri julisteiden huomioarvot "pylvästaulupaikkakunnilla" olivat seuraavat:

"TILASTOKESKUS PALVELEE."	24 paikkakuntaa	16 %
"STATISTIKCENTRALEN - TILL ER TJÄNST."	7 "	10 %
"MUISTA VÄESTÖLASKENTA"	24 "	38 %
"GLÖM INTE FOLKRÄKNINGEN"	7 "	10 %
Oli nähnyt ainakin yhden julisteista		44 %

Se, että Ulkomainos Oy:n teettämä tutkimus antaa niin paljon suurempia huomioarvoja kuin TK:n oma tutkimus, johtunee ainakin kolmesta tekijästä. Ensinnäkin ns. "autetun muistamisen tekniikka", jota käytettiin hyväksi Ulkomainos Oy:n teettämässä tutkimuksessa, poikkesi huomattavasti TK:n mittausmenetelmistä. Käytettäessä valokuvia riitti, että henkilö tunnisti "omenan" tai "helmiukot". Alla olevasta tekstistä eli julisteen sanomasta hänen ei tarvinnut tietää yhtään mitään.

Toiseksi Ulkomainos Oy:n tutkimus koski sekä "Muis- ta väestölaskenta" -julistetta että "Tilastokeskus palvelee" -julistetta, kun taas TK:n tutkimus liit- tyi lähinnä vain väestölaskenta-julisteeseen.

Kolmas - pieni - eroavaisuus on, että Ulkomainos Oy:n tutkimuksesta puuttuivat 70-74-vuotiaat, eli se ikäryhmä, joka tutkimustulosten mukaan kaikista vähiten kiinnittää huomiota pylvästaulumainoksiin.

Ulkomainos Oy:n tutkimusten mukaan on pylvästaulujen keskimääräinen huomioarvo sijaintipaikkakunnilla noin 43 %. Tilastokeskuksen julisteet sijoittuivat näin ollen lähelle pylvästaulujen keskiarvoa. Suurin poikkeavuus Tilastokeskuksen ja muiden pylvästaulujen huomioarvojen välillä näyttää olevan se, että nuoret poikkeuksellisen hyvin huomasivat Tilastokeskuksen julisteet.

Oliko pylvästauluista hyötyä?

On tietenkin selvää, ettei mistään julisteesta ole hyötyä, ellei sitä huomata. Tilastokeskuksen julisteiden huomioarvot julistepaikkakunnilla vaihtelivat kuitenkin mittaustavan mukaan 8 prosentista 44 prosenttiin. Ensimmäistä lukua voidaan tuskin pitää hyvänä huomioarvona, mutta jälkimmäinen tuntuu jo kohtuulliselta. Kumpaa lukua on tarkoituksenmukaisempaa käyttää julisteiden "tehokkuutta" arvioitaessa?

"Omenajulisteesta" voidaan todeta, että sen huomioarvo oli selvästi heikompi kuin "helmiukkojen". Julistetta ei juuri osattu tunnistaa edes "autetun muistamisen tekniikalla". On epävarmaa, oliko juliste omiaan kohottamaan Tilastokeskuksen imagoa "tietopalvelutalona".

"Helmiukkojen" kohdalla tilanne on hieman erilainen. Pylvästaulukampanjan päätavoite ei ollut, että vastausvelvolliset aktiivisesti muistaisivat julisteiden sanoman laskentaviikkojen jälkeen. Tietynlainen "matala profiili" oli ehkä jopa hyväksi. Pyrittiinhän lähinnä siihen, että ammatti- ja elinkeinotutkimus laskentaviikkojen aikana koettaisiin "sosiaalisena tosiasiana", eli yhteiskunnallisena välttämättömyytenä johon osallistuminen oli luonnollista ja itsestään selvää. Siksi mittaustapa, joka perustuu aktiiviseen muistamiseen tuntuu liian vaativalta. Jälkimmäinen mittaustapa, joka perustui valokuvan tunnistamiseen, on taas ehkä liiankin hyväksyvä. Tässä ei vaadittu, että henkilö tiesi julisteiden liittyvän väestölaskentaan ja Tilastokeskukseen. Voidaan myös ajatella, että mitä useamman kanavan kautta viestitetään, sen tehokkaammin sanoma menee perille.

Jos nyt noin joka kolmas paikkakuntalainen "julistekunnassa" oli huomannut lyhtypylväisiin kiinnitetyt helmiukat, kampanjaa ei voida pitää täysin epäonnistuneena.

Pylvästaulujen hyödyllisyyttä voidaan myös arvioida vertaamalla vastausprosentteja julistekunnissa maan muihin kuntiin. Vastausprosentti on vastanneiden osuus ns. lomakepopulaatiosta, eli se joukko jolle lähetettiin lomake.

Taulukko 8: Väestölaskennan lopullinen vastausprosentti "julistekunnissa" sekä muualla Suomessa

	Väkiluku	Lom.pop.	Vast.	Vastaus-%
"Julistekunnat"	1 673 065	1 195 466	1 161 039	97.12
"Julistekunnat" (ei Helsinki)	1 187 498	837 194	816 887	97.57
Muut kunnat	3 237 556	2 205 522	2 160 041	97.93
Muut kunnat (ei Ahvenanmaa)	3 213 925	2 188 537	2 144 196	97.97
Koko maa	4 910 621	3 400 988	3 321 080	97.65

Taulukosta nähdään, että vastausprosentti ns. julistekunnissa oli *heikompi* kuin muualla Suomessa. Ero on kuitenkin pieni. Tulos ei muutu, vaikka Helsinki (vastaus-% 97.09) jätetään pois "julistekuntien" joukosta. "Julistekuntien" heikompi vastausprosentti ei siis selity esim. pääkaupungin hieman alhaisemmalla vastausprosentilla.

Korrelaatiokerroin pylvästaulujen (0 = ei pylvästauluja, 1 = "julistekunta") ja lopullisen vastausprosentin välillä on negatiivinen: -.14 (Ahvenanmaa ei mukana). Osittaiskorrelaatiokerroin (väkiluku, muuttaneiden osuus, ruotsinkielisten osuus ja veröäyrin määrä/asukas vakioitu) on lähellä nollaa, -.08.

Esitetyt tulokset eivät kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, että esim. julistekuntien nuoret olisivat muihin nuoriin verrattuna aktiivisemmin osallistuneet laskentaan. Asiaa ei ole kuitenkaan sen tarkemmin tutkittu.

Menikö viesti perille?

Kuinka monta henkilöä sai tietää väestölaskennasta useamman kanavan kautta? Entä kuinka monta vastausvelvollista ei saanut mitään tietoa laskennasta muutoin kuin lomakkeen kautta? Taulukossa 9 tietolähteiden määrä on ristiintaulukoitu iän mukaan. Tietolähteeksi on tässä kelpuutettu sanomalehdet, radio, televisio, ulkomainokset, postitoimipaikkojen seinäjulisteet, työtoverit sekä oman perheen jäsenet - näitä vaihtoehtoja oli erikseen kooditettu tiedotus selvityksen yhteydessä. Tämän summamuuttujan vaihteluväli oli siis teoriassa 0 - 7. Kukaan vastaajista ei kuitenkaan maininnut enempää kuin kuusi tietokanavaa.

Taulukko 9: Kuinka monesta tietolähteestä oli kuullut väestölaskennasta; ikäryhmittäin

	15-24 %	25-44 %	45-64 %	65-74 %	Kaikki %
0. Ei yhdestäkään	30.7	22.5	24.9	25.3	25.1
1. Yhdestä	34.7	39.8	35.6	25.3	36.7
2. Kahdesta	22.9	24.9	25.8	32.3	25.1
3. Kolmesta	9.2	10.7	11.7	15.2	10.9
4-6. Neljästä tai useammasta lähteestä	2.4	2.3	2.1	2.0	2.3
Yhteensä	100.0 (370)	100.0 (829)	100.0 (620)	100.0 (95)	100.0 (1984)
Tietolähteiden keskilukumäärä	1.2	1.3	1.3	1.4	1.3

Taulukosta nähdään, että neljäsosa vastaajista ei ollut saanut mitään etu- tai jälkikäteisinformaatiota laskennasta. Vastaavasti siis 75 prosenttia oli saanut tietää ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta ainakin yhden kanavan kautta, kun varsinaista lomaketta ei oteta mukaan. On vaikeata sanoa, onko kyseinen prosenttiosuus korkea vai matala. Muita lukuja, joihin tätä tulosta voidaan verrata on vaikeata löytää - vuoden 1980 tiedotus selvityksessä vastaavanlaista summamuuttujaa ei ollut. Kovin huono se ei käsityksemme mukaan kuitenkaan ole.

Taulukosta 9 käy myös ilmi, ettei suuria eroja eri ikäryhmien välillä ole. Tiedotus näyttää kuitenkin menneen perille jonkin verran paremmin vanhemmissa kuin nuorissa ikäryhmissä. Kun nuorin ikäryhmä oli saanut informaatiota keskimäärin 1.2 kanavan kautta, oli vastaava keskiarvo vanhimmassa ikäryhmässä 1.4.

6. VÄESTÖLASKENNAN PALAUTE

Kirjeet, yleisönosastokirjoitukset sekä puhelinsoi-
tot muodostavat mielenkiintoisen tutkimuskohteen
monista eri syistä. Ne antavat tietoa sekä lomak-
keiden postituksen onnistumisesta että siitä, miten
vastaajat suhtautuivat itse kyselyyn. Ne kertovat
myös jotakin siitä, miten kansalaiset yleensä
suhtautuvat Tilastokeskuksen toimintaan. Tässä
luvussa tarkastellaan edellä mainittuja asioita.

Lomakkeet, paperilaput ja kirjeet

Väestölaskentaprojekti sai lomakekeruun aikana
kirjallista palautetta kolmea eri tietä:

1. Lomakkeen tyhjiin kohtiin kirjoitettiin "täyden-
täviä tietoja" sekä erilaisia viestejä
2. Lomakkeen mukaan liitettiin kirje tai tiedonanto
3. Tilastokeskukseen lähetettiin erillinen kirje.

Näistä vaihtoehdoista ensiksi mainittu oli yleisin.
Arvion mukaan noin 5 000 lomakkeessa oli "ylimää-
räistä" tekstiä. Näistä oli kuitenkin valtaosa
sellaisia, joissa korjattiin ja ihmeteltiin väärää
tai muuttuneita työpaikka- ja ammattitietoja. Ehkä
sadassa lomakkeessa oli viesti, joka ei varsinais-
esti liittynyt kysytyjen tietojen antamiseen.

Lomakkeen mukaan liitetyissä kirjeissä ja paperila-
puissa puututtiin usein väärin työpaikkatietoihin.
Saattoi myös tapahtua, että henkilöt, jotka tekivät
montaa eri työtä, antoivat erillisessä liitteessä
yksityiskohtaisen selvityksen toiminnastaan lasken-
taviikolla. Jotkut kirjoittivat myös, että alkupe-
räinen lomake oli hävinnyt, ja antoivat tämän jäl-
keen tietoja itsestään omatekoisella "lomakkeella".

Varsinaisia kirjeitä tuli vain muutama. Seuravassa
on esimerkki kirjeestä, joka lähetettiin väestölasken-
tentaprojektille.

Hyvät ja aina rakkahat Tilastokeskuksen Väestölaskennan keräjät,

Panen tässä vielä lisäpostia. Olin viikonvaihteessa matkoilla. Matkustin junalla koska köyhänä liikeneisena ei ole omaa lugus kulkuneuvoa.

Jostakin asemalta tuli miehisiä miehiä samaan vaunuosastoon. En tiedä olivatko he ittelisiä vaiko palkollisia. Viisahan näköisiä he olivat. Heidän keskuudessaan sukeutui keskustelu tuosta väestölaskennasta ja sen mielettömydestä.

Siinä oli sitte yksi yli-ikäinen mies joka sanoi saavansa jo olla sen ulkopuolella. Olihan se irvokas huuli, mutta ei kuitenkaan mahdottomuus. Kun matkaseurue totesi että uudelta vuoden sitä mukaa kun hautaamaan ehditään niin ylin 70-vuotiaaille annetaan pylllyn pitkä piikki ja hautaan. Kun ei viime talven myrkkysokeri tehnyt oikein tehtäväänsä. Ylikorkeita palkkoja saavia herroja ja narria lisätään niin etenkin Helsinkiin että kansaneläkeläisille maksettavat rahat loppuvat ellei tehdä apuharvennusta. Ei se nyt kovinkaan lohdullista leikkiä ollu. Kun me eläkkeen saajat olemme itse eläkkeemme ansainneet ja niistä aikanaan verot ja muut maksut maksettu eikä ne nyt niin hääviset rahat ole kun vuodessa ei saa niinkään paljon kun Helsingin y.m. Herrat saavat yhtenä kuukautena.

No niin tähän väestölaskentaan vielä. Joutilaat tekee jotakin, laiska ei yhtään mitään. Joka vuodenvaihde on väestölaskenta. Ja verovirastoon vielä oikein kunnian ja omatunnon kautta. Ajatelkaa nyt oikein ainakin omasta mielestänne viisaat.
Mitä tällaisesta on hyötyä ?

Edellä mainitut kanssamatkustajatkin totesivat että silläkin rahalla mitä tuossakin turhassa operaatiossa menee olisi voitu auttaa työttömiä tavalla tai toisella. Ja ne työpaikkatiedot ovat paikkansapitämättömiä monen kohdalla, jotka on ollu työssä 11.-17 p:nä. Ei enää maanantaina ollu asiaa työpäikalle.

Jeesuksen aikana oli monta antikristusta. Kuinkahan paljo niitä mahtaa olla 1985 ?

Kaikella ystävyydellä (nimi ja osoite)

Kirjoittaja ei selvästikään näe paljon järkeä koko laskennassa, vaikka onkin ilmeisesti palauttanut lomakkeensa. Vanhusten tai työttömien aseman parantamiseen laskentatietojen kautta hän ei ainakaan näytä uskovan. Tuntuu siltä, että laskenta kirjoittajan mielestä edustaa "Helsingin herrojen" arvo maailmaa, jossa vanhuksilla ja huonosti toimeentulevilla ei ole sijaa.

Yksittäisestä kirjeestä ei tietenkään voida vetää pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Ne muodostavat kuitenkin tärkeän ja mielenkiintoisen lähdeaineiston, kun selvitetään miten laskenta otettiin vastaan. Aiheesta puhutaan enemmän tämän luvun lopussa.

Yleisönosastokirjoitukset

Kaiken kaikkiaan julkaistiin aikavälillä 11.10.85-31.12.85 kahdeksan väestölaskentaan liittyvää yleisönosastokirjoitusta:

	Pvm.	Kpl	Aihe
Helsingin Sanomat	17.11.85	2	esit äytetyt työpaikkatiedot
Hämeen Yhteistyö	19.11.85	1	osa-aikatyön määritelmä
Kansan Uutiset	19.11.85	1	esit äytetyt työpaikkatiedot
Kansan Uutiset	21.11.85	1	sivutyöt
Helsingin Sanomat	21.11.85	1	sivutyöt
Helsingin Sanomat	30.11.85	1	esit äytetyt työpaikkatiedot
Hufvudstadsbladet	21.12.85	1	lomaketiedustelun tarpeellisuus

Kaikkiin kirjoituksiin laadittiin TK:ssa vastaus. Lisäksi Tilastokeskus laati vastineen Tiedonantajassa 29.11.85 julkaistuun kirjoitukseen, joka koski esit äytettyjä työpaikkatietoja. Tiedonantajan kirjoituksessa väitettiin, että "Tilastokeskuksen kortistoista löytyy tietoja yksittäisten kansalaisten poliittisesta järjestäytymisestä". Tiedonantaja tyytyi kuitenkin Tilastokeskuksen vastineeseen, missä asia tietysti jyrkästi kiistettiin, eikä kirjoittanut aiheesta sen enempää. Kirjoitukseen ei tietävästi myöskään viitattu muissa lehdissä. Näin asiasta ei syntynyt laajempaa keskustelua.

KOMMUNISTEJA REKISTERÖITIIN väestölaskennassa

Tilastokeskuksen tietokoneista löytyy tietoja yksittäisten kansalaisten poliittisesta järjestäytymisestä.

SIVU 3

(Tiedonantaja 29.11.85)

Väärin esitetyt työpaikkatiedot muodostivat ehkä tämänkertaisen lomakekeruun suurimman ongelman. Ne hän todistivat selvästi, että Tilastokeskuksen rekisterit sisälsivät virheitä. Näin moni saattoi päätellä, että myös Tilastokeskuksen julkaisemat tilastotaulukot olivat epäluotettavia. Ja virheitä näytti olevan paljon - Tilastokeskuksen omien laskelmien mukaan 5-10 %.

Asiaa hankaloitti täyttäjän kannalta vielä se, että lomakkeessa selvästi sanottiin, ettei virheellisiä tietoja saanut korjata. On siksi luonnollista, että monet vastaajat kokivat itsensä avuttomiksi.

Yleisönosaston kirjoitukset oli pääasiassa kirjoitettu asialliseen ja rakentavaan sävyyn. Yhdessäkään kirjoituksessa ei esim. kehoitettu kansalaisia olemaan vastaamatta tiedusteluun.

Puhelinsoitot

Marras- ja joulukuun aikana tuli Tilastokeskukseen yhteensä yli 3 000 väestölaskentaa koskevaa soittoa: pari tuhatta Annankadun keskuksen numeroon, noin 900 Haagaan ja noin 100 kirjastoon. Seinäjoen aluetoimistoon soitti noin sata henkilöä väestölaskenta-asioissa. Tammikuun aikana soitti vielä noin sata henkilöä Tilastokeskukseen, lähinnä saadakseen lomakkeen.

Täydennystiedustelun yhteydessä toukokuussa 1986 soitettiin myös jonkinverran Tilastokeskukseen. Soittoja oli kuitenkin suhteellisen vähän - ehkä noin 500, vaikka TK:n puhelinnumerot olikin painettu täydennystiedustelun saatekirjeen yläkulmaan.

"Onks tämä se väestölaskenta?"

Tilastokeskuksen puhelinnumeroa ei mainittu lomakkeessa. Tämä lienee vaikuttanut siihen, että yhteyttä otettiin myös muihin virastoihin. Helsingissä sijaitsevaan Väestörekisterikeskukseen tuli laskentaviikkojen aikana noin 30 - 40 soittoa päivässä. Tampereen henkikirjoittaja taas kertoi, että väestölaskentaan liittyviä soittoja oli tullut noin sata eli kymmenkunta päivässä. "Meitä olisi voitu informoida vähän paremmin, esim. lähettämällä lomake ja joku pieni kirje" sanoi ystävällinen naisääni langan toisessa päässä. Helsingin kaupungin tilastokeskuksessa taas arvioitiin, että soittoja olisi tullut yhteensä noin kymmenen. Soittoyrityksiä oli ilmeisesti kuitenkin ollut enemmän, koska kaupungin puhelinkeskuksesta kerrottiin, että soittajia oli ollut satakunta. Keskuksen hoitaja oli kuitenkin jo muutaman päivän kuluttua saanut kuulla, että väestölaskenta-soittajille pitää antaa Annankadun numero, jonka jälkeen hän oli toiminut näin. Suomen Gallupista kerrottiin, ettei sinne ollut tullut yhtään väestölaskenta-soittoa.

Sitä, kuinka hyvin Tilastokeskusta tunnetaan, on aikaisemmin tutkittu ainakin pariin otteeseen. Vuoden 1978 ns. imagotutkimuksen mukaan 7 prosenttia vastaajista luuli, että Tilastokeskus on yksityinen yritys, kun taas 4 prosenttia arveli sen olevan kunnallinen virasto. Soittojen perusteella voidaan ehkä todeta, että raja Tilastokeskuksen ja Väestörekisterikeskuksen välillä on monille epäselvä. Nimike "väestölaskenta" on ehkä myös omiaan hälventämään kuvaa virastojen välisestä rajasta ja työnjaosta.

On jokseenkin vaikeata arvioida, kuinka moni kaiken kaikkiaan soitti väärään numeroon. Todennäköisesti valtaosa soittajista pääsi kuitenkin lopulta perille.

Seinäjoen aluetoimistosta kerrottiin erillisessä lehdistötiedotteessa 12.11. Tiedotteessa mainittiin myös toimiston puhelinnumero. Tiedote julkaistiin yhteensä seitsemässä sanomalehdessä. Ilkassa tiedote julkaistiin jopa kaksi kertaa peräkkäisinä päivinä. Seuraavalla sivulla on näyte Pietarsaarelaisesta lehdestä.

Seinäjoella väestönlaskennan neuvonta

Vaikka väestönlaskennalla ei tällä kertaa ole alueellista organisaatiota kuten viisi vuotta sitten, on Seinäjoella ainoana maassa oma neuvontapiste. Lähikuntien asukkaat voivat saada neuvoja lomakkeen täytössä soittamalla Tilastokeskuksen Seinäjoen aluetoimistoon, puh. 964-144 539 arkisin klo 9.00-16.00. Ruotsin kielellä voi

saada neuvoja erityisesti keski-
viikkoisin.

Väestönlaskentalomakkeen viimeinen palautuspäivä on 22. 11. Sen jälkeen aluetoimisto vastaa jälleen normaaleina palveluaikoina klo 9.00-12.00 tilastoja, niiden käyttöä ja saatavuutta koskeviin yleisön, yritysten ja viranomaisten kyselyihin.

(Pietarsaaren Sanomat 17.11.85)

Tehtyjen vertailujen perusteella - Seinäjoella pidettiin tarkkaa kirjaa jokaisesta soitosta - olivat soittojen aiheet jokseenkin samanlaisia Seinäjoella ja Helsingissä. Aluetoimisto sai kuitenkin ottaa vastaan suhteellisesti ottaen enemmän soittoja, joissa pyydettiin neuvoja lomakkeen täyttämässä. Tieto puhelinnumerosta ei siten näyttänyt yllyttävän kansalaisia ainakaan "epäasiallisiin" soittoihin.

Puhelinkeskusten toiminta

Muutama henkilö soitti jo ennen laskentaviikkoa Tilastokeskukseen. Useimmat heistä halusivat tietää, miten menetellä mikäli laskentaviikolla oleskeli ulkomailla. Soittoja rupesi kuitenkin tulemaan enemmän vasta sen jälkeen, kun lomakkeet olivat saapuneet vastausvelvollisille.

Annankadun keskuksessa pidettiin tarkkaa kirjanpitoa väestönlaskentasoittojen määrästä viikoilla 46 ja 47. Tulokset olivat seuraavat:

	Soittoja yhteensä
11.11.	180
12.11.	236
13.11.	207
14.11.	140
15.11.	140
18.11.	334
19.11.	268
20.11.	173
21.11.	121
22.11.	93
Yhteensä	1982

Huippu saavutettiin maanantaina 18.11. - edellisensä päivänä tiedotus oli ollut vilkkaimmillaan. Seinäjoen aluetoimistossa vilkkaimmat päivät olivat 12.-14.11. ja 18.11., jolloin soittoja tuli noin 20 päivässä. Haagassa ei tehty vastaavaa kirjanpitoa. Vilkkain päivä tuntui sielläkin olleen maanantai 18.11.

Lähes kaikki soitot Annankadulle (puh. 17 341) pystyttiin ohjaamaan Töölönkadulle projektin omalle välle. Monet töölönkatulaiset vastasivatkin puhelimiin melkein pä kokopäivätyönä.

Annankadun keskuksessa oltiin varauduttu puhelinruuhkaan palkkaamalla ylimääräinen henkilö kahden viikon ajaksi yhdistämään puheluita. Varsinaista ruuhkaa ei siten päässyt syntymään. Täysin kitkatta ei soittojen välitys kuitenkaan sujunut. "Tärkeätä olisi, jos ihmiset jotka on määrätty vastaamaan, myös istuisivat huoneissaan", totesivat keskuksenhoitajat laskentaviikkojen jälkeen tehdyssä haastattelussa. Nyt oli paljon aikaa mennyt siihen, kun piti siirtää puheluita huoneesta toiseen. Keskuksessa oltiin kuitenkin iloisia siitä, että melkein kaikki soittajat olivat olleet ystävällisiä ja asiallisia: "Tällä kertaa oli erittäin vähän haukkumisia. 80-laskennan yhteydessä ei voinut pitää luuria kiinni korvassa". Harvat olivat tällä kertaa valittaneet: "Melkein aina, kun haastattelutoimisto tekee tutkimuksen, niin joku mummo soittaa maalta ja valittaa, ettei osaa lukea jne. Nyt ei tullut yhtään tällaista soittoa".

Haagassa oli soittojen yhdistäminen ja vastaanotto mennyt hyvin. Paljon parempaan oltiin varauduttu: "Ei yhtään hävyttömiä soittoja. Kukaan ei haukkunut. Silloin kun yritysrekisteri lähettää joitakin kyselyitä, niin toimitusjohtajat soittavat tänne ja ovat vihaisia, kun halutaan tietoja niitten yrityksestä".

Sekä Annankadulla että Nuijamiestentiellä oli myös keskuksessa vastattu muutama kyselyihin: "Sanoimme, että lomakkeita saa postitoimipaikoista".

Annankadun keskuksessa arvioitiin, että noin kaksi kolmasosaa kaikista soittajista olisi ollut naisia. Miehet käyttäytyivät kuulemma "asiallisesti" ja pitivät itseään selvästi tärkeinä, kun taas naiset sen kummemmin konstailematta saattoivat todeta, että "nyt tais lomake mennä roskeen, he, he".

"Kun nyt on tää lakisääteinen..."

Laskentaviikkojen aikana soitettiin Tilastokeskukseen monista eri syistä. Vastajien mielestä - tätä tutkimusta varten haastateltiin 30 henkilöä, jotka yhdessä olivat hoitaneet ehkä 95 % kaikista puhelinsoittoista - olivat melkein kaikki soittajat olleet ystävällisiä ja asiallisia.

Monet niistä, jotka olivat olleet mukana vastaamassa puhelimiin olivat odottaneet enemmän haukkumisia. "Se, että suhtautuminen oli näinkin positiiivista oli pienoinen yllätys", myönsi monta laskentaa seurannut projektipäällikkö. "80-laskennassa haukuttiin selvästi enemmän", kertoi toinen kauan mukana ollut TK:lainen. Hänen mielestään vertailu 80-laskentaan oli kuitenkin vaikeata, koska paikallisorganisaatio silloin sai hoitaa varsinaisen neuvonnan, kun taas haukkumiset suuntautuivat suoraan keskusyksikköön. Johtopäätösten tekeminen on hänen mukaansa myös vaikeata siitä syystä, että tämänkertainen lomake oli lyhyempi, eikä esim. omistamisesta nyt kysytty mitään.

Puhelinsoittoja analysoitaessa on syytä muistaa, että ne henkilöt, jotka soittivat Tilastokeskukseen eivät välttämättä ole edustava otos laskentapopulaatiosta. Maantieteellinen etäisyys, tiedon puute ja epävarmuus viranomaisien edessä karsivat varmasti soittajien joukkoa. Puhelinkeskusteluista välittyvä kuva lainkuuliaisesta kansasta, joka nöyrästi täyttää saamansa lomakkeet saattaa siksi olla vaillo todellisuus pohjaa. Ja eiväthän kaikki olleet tyytyväisiä laskentaan!

Alla on kuvattu joitakin tyypillisiä soittoja.

Rouva A on kuullut televisiosta, että lakisääteinen väestölaskenta on meneillään. Hän ei kuitenkaan ole saanut omaa lomaketta.

Rouva B myöntää saaneensa lomakkeen, mutta hän on hukannut sen.

Herra C soittaa äitinsä puolesta, joka on juuri täyttänyt 80 vuotta, mutta asuu kotonaan. Äiti ei ole saanut lomaketta.

Herra D ei tiedä, mitä tehdä tyttärensä lomakkeella. Tytär opiskelee ulkomailla, ja tulee vasta jouluksi kotiin. Pitäisikö lomake lähettää Saksaan, vai voiko hän täyttää lomakkeen tyttärensä puolesta? Ja jos voi, niin saako hän myös allekirjoittaa sen omalla nimellä?

Neiti E on töissä vanhainkodissa. Hän ihmettelee, miksi jotkut vanhukset ovat saaneet lomakkeen, kun taas toiset ovat jääneet ilman.

Rouva F on vihainen, koska hänen kirjekuorestaan löytyi myös naapurin väestölaskentalomake. Palautuskuori taas puuttui lähetyksestä.

Rouva G on eläkeläinen, eikä oikein tiedä, miten lomake tulisi täyttää. Hän on rastittanut kohdan "eläkeläinen" kysymyksessä 2, mutta on epävarma, miten jatkaa. Vai onko lomake sillä valmis?

Herra H:n lomakkeelle on esitäytetty väärä työpaikkatieto. Lomakkeella väitetään hänen vuonna 1980 olleen työpaikassa, jossa hän ei ikinä ole ollut. Herra H haluaa nyt tietää, mistä virhe johtuu, ja miten sen voi korjata. Tilastojen luotettavuus ei häntä kiinnosta, mutta hän ei voi hyväksyä, että viranomaisilla on hänestä vääriä tietoja.

Rouva I on äitiyslomalla, eikä hän löydä lomakkeesta sopivaa kohtaa itselleen. Hän on myös epävarma, pitääkö hänen vastata työpaikkaa ja ammattia koskeviin kysymyksiin.

Rouva J on sairaseläkkeellä, eikä hänkään tiedä miten lomake tulisi täyttää.

Herra K harrastaa niin paljon eri asioita, etteivät lomakkeen tarjoamat vaihtoehdot riitä alkuunkaan.

Rouva L on ulkomaalainen, vaikka onkin asunut Suomessa monta vuotta. Hän ei osaa suomea erityisen hyvin, mutta puhuu sujuvasti ruotsia, ja haluaa siksi ruotsinkielisen lomakkeen.

Herra M haluaa taas suomenkielisen lomakkeen, vaikka hänen äidinkieltensä onkin ruotsi. Hän väittää, että on käyttänyt ruotsia sen verran vähän, ettei enää osaa täyttää ruotsinkielisiä lomakkeita.

Rouva N haluaa keskustella tietosuojasta. Hän aloittaa kysymällä, mitä tapahtuu, jos ei palautakaan lomaketta. Hän on myös sitä mieltä, että meistä on jo aivan tarpeeksi tietoa eri rekistereissä. Hän pelkää, että kerätyt tiedot vuotavat muille viranomaisille.

Rouva O:n mielestä on jokaisen ihmisen oma asia, missä hän on työssä. Hän ei voi ymmärtää, miksi "väestölaskennassa" tarvitaan työnantajan nimeä ja tarkkaa osoitetta.

Herra P soittaa vastausajan jo mentyä umpeen. Hän kysyy voiko/pitääkö/kannattaako lomake vielä palauttaa.

Edellä mainitut soitot olivat tavallisimmat. Mutta myös muita soittoja mahtui joukkoon:

Rouva Q aloittaa puhelun kysymällä, onko koko maailma mukana laskennassa. Hän haluaa myös tietää, kuuluuko hänen entinen miehensä laskettaviin joukkoon, ja jos näin on, niin hän haluaa miehen osoitteen. Hän on huolestunut maamme tulevaisuudesta "myös presidentti on meitä vastaan", mutta ei oikein tiedä kehen luottaa. "Uskovaisten vahva ketju" tarjoaa jonkinlaisen turvan, mutta vaikutelmaksi jää, että myös se koetaan uhkana. Hän kertoo pitkään, miten sekä viranomaiset että kanssaihmiset ovat kohdelleet häntä väärin.

Herra R oleskelee Helsingissä, mutta hänellä ei ole vakinaista osoitetta. Siksi hän ei ole saanut väestölaskentalomaketta. Hän haluaa kuitenkin saada oman lomakkeen: "olenhan minä olemassa". Häntä neuvotaan hakemaan tyhjä lomake postista.

Puhelinvastaajat saivat laskentaviikkojen aikana myös muistutuksen siitä, että toisilla menee hyvin ja toisilla ei. Myyntimies saattoi soittaa ja kertoa, kuinka rahaa on, ja että Mercedeskin on tullut hankittua. Mutta myös jotkut työttömät soittivat tiedustellakseen, olisiko TK:lla joku työpaikka tiedossa.

Tehtyjen haastattelujen perusteella voidaan todeta, että suurin osa soitoista johtui siitä, että henkilö ei ollut saanut tai oli hukannut lomakkeen. Vain harvat soittajat halusivat tietää miksi laskenta tehdään tai keskustella tietosuojasta. Alla oleva taulukko antaa karkean kuvan eri soittojen osuuksista marraskuun kyselyn yhteydessä.

	%
(Uusi) lomake	60
Vastaanottaja ulkomailta, armeijassa tms.	14
Täyttöohjeita	14
Väärin esit. työpaikkatieto	10
Legitimisyys, tietosuoja	1
Muut soitot	1
Yhteensä	100

Niinkuin aikaisemmin jo todettiin, kysyttiin Seinäjoella suhteellisesti ottaen enemmän neuvoa kuin Helsingissä. Siellä noin puolet soittajista halusi täyttöohjeita.

Virkamies kohtaa kansalaisen

Monet vastaajista pitivät soittoviikkoja antoisina. "Mä tykkäsin kovasti. Harmi, että loppui jo" sanoi väestölaskenta-projektin osastosihteeri, kun soittokaruselli oli ohi. "Tällaista työtä voisi tehdä koko ajan". Haagasta kerrottiin, etteivät soitot kovinkaan paljon olleet häirinneet työnte-koa, mutta että tulevaisuudessa ehkä kuitenkin olisi viisaampaa, jos vain muutamat koulutetut henkilöt vastaisivat puhelimeen tällaisissa tilanteissa. Veiväthän soitot aina kuitenkin ajatukset pois "varsinaisesta työstä". Koska ihmiset olivat olleet ystävällisiä, ja "vaikeita soittoja" oli tullut hyvin vähän, olivat kokemukset kuitenkin myönteisiä.

Tehtävän "helppouden" voi ehkä ymmärtää. Olihan väestölaskennalla laki takanaan, jolloin muita argumentteja laskennan puolesta ei varsinaisesti tarvittu. Tuleva täydennystiedustelu taas varmisti sen, että rajatapaukset, kuten ulkomailta ja laitoksissa olevat, todennäköisesti saataisiin selvitettyä. Monella lomakekysymyksellä kerättiin lisäksi vain ns. aputietoja, joten esim. työpaikan toimialatiedon ei välttämättä tarvinnut olla kovinkaan tarkka. Vastausvelvollinen tiesi lisäksi varsin hyvin, että hänestä aikaisemmin jo oli tallen-

nettu varsin paljon tietoja eri rekistereihin. Joten: miksi heittäytyä hankalaksi, kun kuitenkin oli jo valmiiksi lokeroitu?

Tietosuojaan liittyvät kysymykset eivät tuottaneet vaikeuksia. Tällaisia soittoja tuli vähän, ja ainahan pystyi sanomaan, että henkilö vain esiintyisi numerona tuhansien muiden joukossa. Eihän se nyt voinut olla niin vaarallista? Ja että näitä tilastoja tarvitaan eri palveluja suunniteltaessa. Olihan asioiden järkevä hoito meidän kaikkien edun mukaista?

Hyväksyttiinkö laskenta?

Edellisessä luvussa esitetyn tiedotusselvityksen viimeisen kysymyksen sanamuoto oli seuraava: "Onko väestölaskennoista mielestänne hyötyä tavallisille ihmisille?" Sama kysymys esitettiin myös vuoden 1980 tiedotusselvityksessä. Taulukossa 10 on molempien vuosien tulokset esitetty vastaajan iän mukaan.

Taulukko 10: Onko väestölaskennasta hyötyä tavallisille ihmisille?

	15-24		25-44		45-64		65-74		Kaikki	
	80 %	85 %	80 %	85 %	80 %	85 %	80 %	85 %	80 %	85 %
Kyllä	47.8	35.9	48.8	36.7	33.1	35.4	32.0	39.4	42.0	36.3
Ei	27.8	26.9	30.2	28.5	35.5	27.1	34.4	21.2	31.0	27.4
E.O.S.	24.4	37.2	21.0	34.7	34.4	37.5	33.6	39.4	27.0	36.3
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
N =	249	401	519	849	335	635	194	99	1297	1984

Vuonna 1980 yli 40 prosenttia vastaajista uskoi, että väestölaskennoista oli hyötyä "tavallisille ihmisille". Vastaava luku vuoden 1985 selvityksessä oli 36 %. On kuitenkin vaikeata tehdä johtopäätöksiä lukujen perusteella - jo itse kysymys on sen verran epämääräinen. Mitä tarkoitetaan esim. "hyödyllä" ja kuka on "tavallinen ihminen"? Vaikka hyväksyttäisiinkin, että kysymys mittaa jonkinlaista yleistä mielipideilmastoa, on vaikeata tulkita taulukon sisältämää informaatiota.

Taulukosta nähdään, että epävarmojen joukko on kasvanut kaikissa ikäryhmissä, mutta erityisesti nuorten keskuudessa. Kyllä-vastanneiden osuus ei

enää vuonna 1985 vaihtelee iän mukaan yhtä voimakasti kuin 1980. Silloin mittari antoi selvästi myönteisemmän kuvan nuorten suhtautumisesta laskentaan.

Kaiken kaikkiaan voidaan ehkä taulukon perusteella sanoa, etteivät läheskään kaikki suomalaiset koe, että "tavallinen ihminen" hyötyy siitä, että hänet "lasketaan". Tämä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, ettei laskentaa olisi "hyväksytty" - kohosihan vastausprosentti sentään 98 prosenttiin. Aikaisemmin on lisäksi todettu, että laskentaan kielteisesti suhtautuvia kirjeitä, lehtikirjoituksia ja puheleinsoittoja oli hyvin vähän.

Mistä johtuu epävarmojen suuri osuus (36 %)? Yksi tulkinta on, ettei laskennan tavoitteita ja keinoja koeta ongelmattomina tai itsestään selvinä. Monet myöntävät, että hyvinvointivaltio tarvitsee tietoja kansalaisista, mutta toisaalta ollaan sitä mieltä, ettei valtio tarpeettomasti saisi puuttua yksityisten kansalaisten elämään tai käyttää taloudellisia voimavaroja turhiin hankkeisiin.

Toinen tulkinta on yksinkertaisuudessaan se, että väestölaskenta on monille yhdentekevä.

Vuonna 1980 tutkittiin myös, miten suhtautuminen laskentaan vaihteli koulutuksen mukaan (ks. "Kokoomatutkimus 17.11.-14.12.1980, Tilastokeskus, Haastattelutoimisto (1981)). Tulokseksi saatiin, että enemmän koulutetut useammin kuin muut ryhmät katsoivat, että laskennasta on hyötyä. Vastaavaa riippuvuussuhdetta ei tällä kertaa selvitetty.

7. LOPUKSI JA OPIKSI

"Väestölaskennan ensimmäiset tulokset"

Joulukuussa 1986, hieman yli vuosi laskentaviikon jälkeen, järjestettiin Helsingissä, Seinäjoella ja Mikkelissä ensimmäiset tiedotustilaisuudet, joissa kerrottiin laskennan tuloksista. Marraskuussa olivat alustavat asuinolotilastot valmistuneet ja joulukuun alkuviikolla olivat ennakkotiedot väestön taloudellisesta toiminnasta tulleet painosta.

Lehdistön edustajia näytti kiinnostavan sekä suomalaisten asuinolot että elinkeinorakenteen muutos suunnat. Mutta kysymyksiä tuli myös lomakekeruusta. Kuinka moni jätti vastaamatta? Mistä vastaamattajättäminen johtui? Tullaanko joillekin tuomitsemaan sakkoja? Tällaiset asiat näyttivät ainakin Helsingissä kiinnostavan toimittajia melkein pä yhtä paljon kuin laskennan varsinaiset tulokset.

Ns. tietosuojasta ei tiedotustilaisuuksissa keskusteltu - ilmeisesti Tilastokeskus oli jo saanut toimittajat vakuuttuneiksi siitä, että asiat olivat kunnossa.

Koko maata koskevat ja kunnittaiset vastausprosentit olivat kiinnostaneet lehtiä jo täydennystiedustelun yhteydessä. Nämä luvutahan muodostivat tavallaan väestölaskennan "ensimmäiset tulokset". Ne kertoivat sen, että suomalaiset velvollisuudentuntoisesti täyttävät viranomaisten heille lähettämät lakisääteiden lomakkeet. Mikään yllättävä tulos tämä ei tietenkään ollut.

Suomessa laskennasta - ja yleensäkin viranomaisten ylläpitämistä rekistereistä - käyty periaatteellinen keskustelu on Ruotsiin verrattuna ollut olematonta.

Tiedotus ja ammatti- ja elinkeinotutkimuksen luotettavuus

Tilastojen luotettavuuden arvioiminen ja mittaaminen ei ole helppoa. Heikko vastausprosentti ja/tai puutteellisesti täytetyt lomakkeet ovat kuitenkin omiaan heikentämään tilastojen laatua. Toisaalta taas asianmukaisesti ja huolella täytetyt lomakkeet ovat tilastojen luotettavuuden perustekijöitä.

Alustavat luotettavuusselvitykset viittaavat siihen, että tilastojen laatu olisi suhteellisen korkea. On kuitenkin vaikea arvioida, mikä osuus tiedotuksella tässä on - syy-yhteyksien tutkiminen on aina vaikeata. Seuraavassa on koottu joitakin hajanaisia tietoja tiedotuksen ja vastausprosentin yhteisvaihtelusta.

1. Tämänkertaisessa laskennassa tiedotustoiminta *Seinäjoella* oli erityisen vilkasta. Kaupunkiin oli juuri ennen laskentaa perustettu TK:n ensimmäinen aluetoimisto. Toimisto jakoi tietoja laskennasta ja tästä kerrottiin alueen asukkaille erillisessä lehdistötiedotteessa. *Seinäjoella* pidettiin myös oma tiedotustilaisuus, josta kerrottiin näkyvästi paikkakunnan lehdissä. Kaupunki kuului myös ns. pylvästaulukuntiin. Vastausprosentti *Seinäjoella* oli hieman korkeampi kuin maassa keskimäärin, 98.4 %. Vaasan läänin vastausprosentti ei poikennut maan keskiluvusta (97.7 %).
2. Vastausprosentti *Ahvenanmaalla* oli selvästi heikompä kuin mannermaalla: 93.3 %. Väestölaskentatiedotus saarivaltakunnassa oli myös heikohkoa: "Åland" ja "Nya Åland" kertoivat hyvin niukkasanaisesti laskennasta. Suomen television tietoiskut laskennasta (jos kukaan niitä *Ahvenanmaalla* seurasi) esitettiin vain suomeksi.

On kuitenkin todennäköistä, ettei *Ahvenanmaan* alhaista vastausprosenttia voida selittää puutteellisella tiedotuksella, vaan että jokin kolmas tekijä ("ahvenanmaalaisuus"?) selittää sekä tiedotuksen että vastausprosentin heikkouden.

3. Aikaisemmin on jo todettu, että vastausprosentti ns. *pylvästaulukunnissa* oli alhaisempi kuin maan muissa osissa keskimäärin. Selvittämättä on kuitenkin jäänyt, olisiko vastausaktiivisuus ollut vielä alhaisempi ilman pylvästauluja.

4. Vuonna 1980 tiedotukseen uhrattiin huomattavasti enemmän sekä rahaa että työtunteja kuin vuonna 1985. Jokaisessa kunnassa oli silloin esim. oma laskentatoimisto ja jokaiseen talouteen jaettiin lomakkeesta kertova esite. Tässä vaiheessa ei voida vielä sanoa, oliko lomaketietojen laatu vuonna 1980 parempi kuin nyt. Vertailujen tekeminen onkin vaikeata, koska lomakkeita ja kysymyksiä oli huomattavasti enemmän viisi vuotta sitten. Ns. peruslomakkeen vastausprosentti vuonna 1980 lienee kuitenkin ollut suunnilleen samaa suuruusluokkaa kuin lopullinen vastausprosentti 1985.

Tällaisten huomioiden perusteella ei tietenkään voida tehdä päätelmiä tiedotuksen tehokkuudesta tai tehottomuudesta. Tämänkertainen laskenta osoitti kuitenkin, että suhteellisen pienillä kuluilla voidaan päästä tyydyttävään lopputulokseen vastausprosentin suhteen.

Tiedotuksella voidaan periaatteessa antaa yksityiskohtaisia täyttöohjeita eri ryhmiä varten. Joitakin tällaisia ohjeita annettiin lomakkeella. Lehdistötiedotteissa ei ohjeita annettu. Lomakkeen täyttäminen lienee kuitenkin ollut helppoa. Vain yhdessä (1) lehtikirjoituksessa paheksuttiin lomakkeiden "mutkikkautta".

On tietenkin mahdollista, että lomaketietojen laatu joissakin tapauksissa olisi parantunut, jos Tilastokeskus olisi antanut enemmän täyttöohjeita. Asia jää kuitenkin ainakin toistaiseksi arvailujen varaan.

Projektin saama palaute osoitti, ettei vastausvelvollisilla ollut selvää käsitystä Tilastokeskuksen ja Väestörekisterikeskuksen välisestä työnjaosta. Tilastokeskuksen ja veroviranomaisten yhteistyöstä oli myös virheellisiä käsityksiä. On todennäköistä, että monet ns. pimeät työpaikat jätettiin ilmoittamatta - varmuuden vuoksi.

On kuitenkin hyvin epätodennäköistä, että asiaa olisi voitu muuttaa vaikka tiedotukseen olisikin satsattu huomattavasti enemmän. Pimeitä työpaikkoja ei varmaan koskaan voida kartoittaa väestölaskentatyyppisellä tutkimuksella.

Jo vuoden 1950 laskennan yhteydessä nimimerkki "hra Turunen" uskalsi epäillä (Turun Sanomat 29.12.1950), täyttäisivätkö "Dynamiitti-Janne" ja

"Kassakaappi-Kustu" lomakkeensa totuudenmukaisesti:
 "Ilmoittiko he olevansa joulukuun 31. päivänä tilapäisesti läsnä Pomppa-Iitan boksissa?"

Tiedotustoiminta tulevaisuudessa

Vuodeksi 1990 suunniteltu väestölaskenta kummitteli monissa yhteyksissä jo vuonna 1985. Ehkä jo itse käsite "lomakkeeton laskenta" oli riittävän salaperäinen herättääkseen mielenkiintoa. Sisältyihän käsitteeseen eräänlainen paradoksi: väestölaskennan tunnusomaisimpia piirteitähän ovat juuri olleet valtavat lomakemäärät. Koska tuleva "laskenta" kuitenkin ratkaisevasti poikkeaa perinteisistä väestölaskennoista, on vaikeata antaa käytännön ohjeita VL 90 -projektille.

Raportin päätteeksi luetellaan kuitenkin joitakin ongelmia, joiden selvittäminen saattaisi helpottaa tiedotustoiminnan suunnittelua tulevaisuudessa.

Lomakekyselyssä teidonkeruun onnistuminen on riippuvainen ainakin kolmesta tekijästä: vastausmotivaatiosta, vastauskyvystä ja vastausmahdollisuuksista. Tiedotuksen tehtävänä on luonnollisesti vaikuttaa myönteisesti kaikkiin näihin tekijöihin. Näistä vastausmotivaatio on ehkä se tekijä, joka on vaikeimmin hallittavissa ja ennustettavissa.

Legitiimisyys

Vastausmotivaation kannalta on tärkeätä, että tiedonkeruu koetaan *legitiiminä* eli oikeuttettuna. Tämä asettaa tiedotukselle tiettyjä vaatimuksia.

Kaikki valtiojärjestelmät tarvitsevat kansalaisten jonkinasteisen hyväksymisen säilyäkseen. Sosiologit ovat huomauttaneet, että nyky-yhteiskunnan legitimiisyyttä yritetään puolustaa toisaalta sillä, että tehdyt päätökset täyttävät tiettyjä laillisuuden ja "järkevyyden" ehtoja sekä toisaalta sillä, että vallitseva järjestelmä paremmin kuin mahdolliset vaihtoehdot pystyy takamaan kansalaisten hyvinvoinnin.

Valtion legitimoititehtävä ei kuitenkaan ole aivan helppo - eikä tämä johdu yksinomaan työttömyydestä tai luonnon saastumisesta. Jotta valtio voisi hoitaa kaikki ne tehtävät, joita siltä odotetaan, se tarvitsee esim. hallinnollista ja tilastollista tietoa kansalaisista. Tällöin on aina mahdollista,

että kansalaiset kokevat rekistereiden ylläpidon, väestölaskennat yms. uhkaavan heidän "vapauttaan" tai "yksityisyyttään".

Valtiovallan pitäisi lisäksi saada kansalaiset vakuuttuneiksi siitä, että jokainen saa ainakin jonkinlaisen hyödyn tehdyistä päätöksistä, vaikka näin ei päällisin puolin näyttäisikään.

Tietojen keruuseen liittyvässä tiedotuksessa on siksi yritettävä saada kohdehenkilöt vakuuttuneiksi siitä,

- ettei tiedonkeruu riko yleisesti hyväksytyjä käsityksiä tietosuojasta ja
- että tiedonkeruusta saadut tulokset ovat "hyödyllisiä", ja että ne ainakin epäsuorasti ovat omiaan nostamaan vastausvelvollisten hyvinvointia.

Tilastokeskuksella on runsaasti kokemuksia siitä, miten lomakkeet, saatekirjeet ja lehdistötiedotteet on muotoiltava, jotta tutkimuksen kato jäisi mahdollisimman pieneksi. Näitä kokemuksia on myös jonkin verran dokumentoitu. Olisi kuitenkin tärkeätä selvittää myös sitä, miksi tietyt argumentit ovat omiaan lisäämään vastausmotivaatiota, kun taas toiset ovat tehottomia. Jos tästä asiasta saataisiin lisää tietoa, tulevaisuuden tiedotustoiminta olisi vahvemalla pohjalla kuin nyt.

Julkisuus

Eräs tunnusomainen piirre yhteiskunnassamme on, että "julkisen" ja "yksityisen" raja ei ole erityisen selvä. Eräs osoitus rajan epäselvyydestä on esim. keskustelu ns. tietosuojasta. Valtion yhä laajeneva tehtäväkenttä, joukkotiedotuksen kaupallistuminen ja yleensä yhteiskunnan monimutkaistuminen on myös vaikeuttanut "julkisuuden" tarkkaa rajaamista ja määrittelyä.

Ruotsalaiset tutkijat Mats Franzen ja Eva Sandstedt (Grannskap och stadsplanering, Uppsala 1981) kuvaavat - filosofi Jurgen Habermasiin nojautuen - eräitä julkisuuden piirteitä seuraavasti:

Formerna för ekonomi och politik blir allt mer lika varandra, de blandas samman. PR (public relations) från privata företag tar t.ex. offentligheten i anspråk som en

politisk sådan; de döljer sina ekonomiska intressen genom att spela rollen av intressent för det allmänna bästa. I politiska sammanhang uppstår t.ex. politisk marketing. I stället för partiagitatorer och propagandister anställs neutrala reklamexperter och fackfolk för att sälja politik på ett opolitiskt sätt. Det har som förutsättning den vetenskapliga utvecklingen av marknads- och åsiktsforskningens empiriska tekniker. Press, radio och partimöten blir förmedlare av politisk reklam --

Myös Tilastokeskus on "tietopalvelutalona" mukana tässä karusellissa. Sekä tuotteiden markkinoimisessa että vastausmotivaation nostamisessa käytetään yhä enemmän mainostoimistojen asiantuntemusta hyväksi. Tässä ei sinänsä tarvitse olla mitään vikaa. Eräs seuraus "kaupallistumisesta" saattaa kuitenkin olla, että luottamus Tilastokeskuksen tiedotteisiin heikkenee. Toistaiseksi ei kuitenkaan ole tietoja siitä, miten Tilastokeskuksen rakentama uusi imago pitkällä tähtäyksellä vaikuttaa kansalaisten vastausmotivaatioon ja tilastojen uskottavuuteen. Tällaisen tutkimustiedon olemassaolo helpottaisi tiedotuksen suunnittelua tulevaisuudessa.

Tiedontarve

Tilastoja voidaan käyttää moniin eri tarkoituksiin. Suurin osa käyttötarkoituksista voidaan kuitenkin sijoittaa johonkin alla mainittuun ryhmään:

1. Viranomaiset tarvitsevat tilastotietoja yhteiskunnan suunnittelu-, säätely- ja ohjaustehtäviä varten. Tietoja tarvitaan myös elinkeinoelämän toimintaedellytysten turvaamiseksi. Sosiaali-, alue-, työttömyys- ym. politiikkaa ei voida tehokkaasti harjoittaa ilman riittävän laajaa tietopohjaa. Tietoja tarvitaan myös tietyn infrastruktuurin ja palvelutason ylläpitämiseksi (tiet, koulut, sairaalat jne.). Kansainvälinen yhteistyö vaati myös tilastotietoja.
2. Elinkeinoelämä tarvitsee myös tilastotietoja toimintansa turvaamiseksi.
3. Eri yhteyksissä on myös tähdennetty, että kansalaiset tarvitsevat tilastotietoja jotta he voisivat muodostaa totuudenmukaisen kuvan

yhteiskuntaoloista. Ilman tällaisia tietoja "tavallisten ihmisten" on vaikeata vaikuttaa yhteiskunnan kehitykseen ja asettaa päättäjät vastuuseen harjoitetusta politiikasta. Tällaisten argumenttien pohjalta on väitetty, että "tilastotiede on kansanvaltaa".

Vaikka "tietotarpeesta" on helppo antaa esimerkkejä, on kuitenkin hyvin vähän tutkittu, miten Tilastokeskuksen tuottamia tilastotietoja ja tutkimustuloksia todellisuudessa hyödynnetään. Väestölaskentatilastojen käytöstä kunnallisessa päätöksenteossa on esim. hyvin vähän tutkimustietoa.

Mikäli tällaista tietoa olisi saatavissa, tiedottaminen tiedonkeruun tarpeellisuudesta olisi helpompaa.

Tilastokeskus suorittaa marraskuun 17. päivänä lakiin perustuvan väestölaskennan.

Kaikkien 18.11.1910-17.11.1970 syntyneiden on täytettävä tämä lomake (laki ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta 377/85, asetus 440/85).

Tilastokeskus on valtion virasto, jonka tehtävänä on laatia yhteiskuntaa kuvaavia tilastoja. Väestölaskennoilla kuvataan muun muassa väestön työssäkäyntiä sekä elinkeino- ja ammattirakennetta.

Lomakkeella kerättäviä tietoja käytetään yksinomaan tilastollisiin tarkoituksiin. Lain mukaan Tilastokeskus pitää yksityistä henkilöä koskevat tiedot salassa.

Palauttakaa lomake oheisessa palautuskuoressa ilman postimaksua viimeistään 22.11.1985.

Nimi

Osoite

1 Henkilötunnus
(sosiaaliturvatunnus)

Syntymäpäivä kuukausi vuosi-tunnusosa

2 Toimintanne viikolla 11.11.-17.11. 1985

Merkittä rasti (x) Teihin sopivan vaihtoehdon kohdalle. Jos olitte ansiotyössä yhtenäkin päivänä tai tilapäisesti poissa työstä loman, sairauden tai muun sellaisen vuoksi, valitkaa jokin kohdista 1-4.

- 1 Palkansaaja
- 2 Yksinäisyrittäjä tai ammatinharjoittaja (ei palkattua työvoimaa)
- 3 Työnantajayrittäjä tai ammatinharjoittaja (palkattua työvoimaa)
- 4 Yrittäjän avustava perheenjäsen (katso ohjetta)
- 5 Työtön tai pakkolomalla
- 6 Eläkeläinen
- 7 Opiskelija tai koululainen
- 8 Varusmies tai siviilipalvelusmies
- 9 Omaa kotitaloutta hoitava
- 0 Muu, mikä? _____

OHJEET

Ansiotyöllä tarkoitetaan kaikkea tuloa tuottavaa työtä. Myös ilman varsinaista palkkaa tehty työ perheenjäsenen maatilalla tai yrityksessä katsotaan ansiotyöksi. Jos teitte päätyön ohessa sivutyötä, antakaa tiedot päätyöpaikan mukaan.

Palkansaajia ovat kaikki, jotka tekevät toisen palveluksessa työtä palkkaa tai palkkiota vastaan. Palkansaajiksi katsotaan myös apurahan saaja sekä henkilö, joka työskentelee päätoimisesti osakeyhtiössä, jonka osakas hän on.

Yrittäjä tai ammatinharjoittaja on henkilö, joka hoitaa omaa yritystään, viljelee omistamaansa tai vuokraamaansa maatilaa taikka harjoittaa itseäänistä (esim. ompelijan tai kirjailijan) ammattia.

Yrittäjän avustava perheenjäsen on henkilö, joka ilman varsinaista palkkaa työskentelee samassa taloudessa asuvan yrittäjän yrityksessä.

Työttömällä tarkoitetaan henkilöä, joka on työtä vailla, etsii työtä ja on työhön käytettävissä tai on lomautettu palkatta.

Eläkeläisiä ovat vanhuus-, työ-, työkyvyttömyys-, työttömyys-, luopumis-, sukupolvenvaihdos- tai rintamasotilaseläkkeellä olevat ja syyntingillä tai vanhuudentuella elävät. Sen sijaan perhe-eläkkeen varassa elävät rasti-tavat kohdan "Muu".

Opiskelulla tai koulunkäynnillä tarkoitetaan päätoimista opiskelua oppilaitoksessa sekä opiskeluun liittyvää palkatonta työharjoittelua.

Muusi toiminnaksi luetaan omaisuustuloilla, säästöillä tai perhe-eläkkeellä eläminen ja muu edellisiin ryhmiin kuulumaton toiminta, josta ei makseta palkkaa.

NE JOTKA MERKITSIVÄT EDELLISESSÄ KYSYMYKSESSÄ RASTIN KOHTAAN 1, 2, 3 TAI 4, VASTAAVAT JATKOKYSYMYKSIIN. MUUT SIIRTYVÄT SUORAAN KYSYMYKSEEN 8.

TYÖPAIKKAA KOSKEVAT KYSYMYKSET

3 Työpaikkanne nimi viikolla 11.11.-17.11.1985

Jos olette maanviljelijä tai harjoitatte itsenäistä ammattia, jättäkää rivi tyhjäksi ja ilmoittakaa elinkeinonne kysymyksessä 4.

Ilmoittakaa työpaikan nimi täsmällisesti, kuten esimerkiksi Virtasen autokorjaamo Ky, Valtionrautatiet, Kalevan seurakunta, Tmi Kalle Kulmala ja Oy Kvartho Ab.

Jos työnantajanne on kunta, ilmoittakaa työpaikkanne nimi ilman kunnan nimeä seuraavassa muodossa: Rakennusvirasto, Sosiaalitoimisto jne.

4 Työpaikan toimiala (ammatinharjoittajan elinkeino)

1 Maa-, metsä- tai karjatalous. Montako kuukautta teitte metsätöitä 12 viime kuukauden aikana? kuukautta

2 Muu, mikä?

(Esim. konepaja, elintarvikemyymälä, peruskoulu)

Toimialalla tarkoitetaan työpaikkanne toiminnan lajia tai tuotantosuntaa. Kaikilla samassa työpaikassa työskentelevillä on sama toimiala ammatista riippumatta. Toimialoja (elinkeinoja) ovat esimerkiksi

- hammaslääkärin vastaanotto	- siivous
- lasten perhepäivähoito	- puunsahaus
- viihdemusiikkitoiminta	- kiinteistöjen hoito
- putkiasennustyöt	- TV-huolto
- naisten asustekauppa	- tilitoimisto
- oikeusaputoimisto	- kankaiden valmistus

Jos työpaikassanne harjoitetaan toimintaa eri aloilla, ilmoittakaa niistä pääasiallinen.

5 Työpaikan sijaintikunta

1 Sama kuin asuinkunta

2 Muu kunta, mikä?

3 Vaihtelee (katso ohjetta)

Asuinkunnaksi katsotaan tässä se kunta, jossa henkilöllä on lainmukainen kotipaikka.

Työpaikan sijaintikunta on **vaihteleva** silloin, kun työtä jatkuvasti tehdään usean kunnan alueella eikä työhön päivittäin saavuta saman toimipaikan kautta (esim. kiitolinjan kuljettajan tai kauppaedustajan työ).

6 Työpaikan tarkka lähiosoite

1 Oman asunnon yhteydessä (esim. maanviljelijällä)

2 Muu osoite, mikä?

(Katuosoite tai sen puuttuessa muu tarkka sijainti)

3 Työ on liikkuvaa (katso ohjetta)

Ilmoittakaa sen paikan osoite, jossa teitte työtänne.

Jos katuosoite puuttuu, antakaa muu tarkka sijainti, kuten esimerkiksi Kaukopään tehtaat, Varuskunta, Mikkolan teollisuusalue tai Kauppatori.

Työ on **liikkuvaa**, jos henkilö päivittäin työssään matkustaa tai liikkuu paikasta toiseen (esim. taksiautoilija tai merimies). Jos työhön kuitenkin säännöllisesti saavutaan saman kiinteän toimipaikan kautta, ilmoitetaan sen osoite (esim. postinkantaja ilmoittaa postitoimipaikan osoitteen).

AMMATTIA KOSKEVA KYSYMYS

7 Ammatti työpaikassa viikolla 11.11.-17.11.1985

Ilmoittakaa työtehtäviänne kuvaava ammattinimike, ei oppiarvoa tai arvonimeä.

(Esim. koneinsinööri, atk-suunnittelija, maatilan emäntä)

Ilmoittakaa ammattinne

esim. näin
äidinkielenopettaja
pankkitoimihenkilö
osastopäällikkö
kauppias, kampaaja
hitsaaja, raudoitusapumies
sähköurakoitsija
putkiasentaja
vaiheompelija

ei näin
maisteri
merkonomi
diplomi-insinööri
liikkeenharjoittaja
työmies
urakoitsija
asentaja
vaatustehtaan työntekijä

KAIKKI VASTAAVAT

8 Montako kuukautta olitte ansiotyössä tai työttömänä 12 viime kuukauden aikana (18.11.1984-17.11.1985)?

Kokopäivätyössä kuukautta

Osa-aikatyössä vähintään 20 tuntia viikossa kuukautta

Osa-aikatyössä alle 20 tuntia viikossa kuukautta

Työttömänä ja etsinyt työtä tai pakkolomalla kuukautta

Ei ansiotyössä eikä työttömänä

Työssäoloajaksi lasketaan

- työ, josta saitte palkkaa tai palkkiota
- työ omassa yrityksessä, maatilalla tai itsenäisenä ammatinharjoittajana
- ilman varsinaista palkkaa tehty työ perheenjäsenen maatilalla tai yrityksessä
- tilapäinen poissaolo työstä sairauden, loman, äitiysloman tai muun sellaisen vuoksi
- myös lyhytaikainen ja tilapäinen ansiotyö

Osa-aikatyöksi katsotaan työ, jossa työaika on alle 30 tuntia viikossa tai enintään 120 tuntia kuukaudessa. Jos työaika vaihtelee viikoittain, antakaa tiedot keskimääräisen työajan mukaan (ilman ylityötä). Jos teitte kokopäivätyön ohessa sivutyötä, älkää ilmoittako sitä.

VÄESTÖLASKENNAN TÄYDENNYSTIEDUSTELU

Tilastokeskus suoritti marraskuussa 1985 koko maan käsittävän väestölaskennan. Lomakkeiden tarkastuksessa olemme todenneet, että osalle väestöä on lähetettävä täydennystiedustelu.

- Täydennystiedustelu tehdään seuraavista syistä
 - Ilmoitusvelvollinen ei ole palauttanut lomaketta.
Tavallisin syy on se, että Tilastokeskus on lähettänyt lomakkeen vanhentuneilla osoitetiedoilla.
 - Tiedustelulomake on palautettu, mutta tiedot ovat eri syistä puutteellisia, joten ne joudutaan pyytämään uudestaan.
- **Olette mukana täydennystiedustelussa.** Tilastokeskus pyytää Teitä ystävällisesti täyttämään lomakkeen riippumatta siitä, oletteko marraskuun tiedustelussa palauttanut lomakkeenne vai ette. Tutustukaa huolellisesti täyttöohjeisiin ennen vastaamista.
- **Väestölaskenta perustuu lakiin vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta.** Tämän lain mukaan kaikki, joilla 17.11.1985 oli väestökirjalain tarkoittama kotipaikka Suomessa, ovat velvollisia antamaan laissa mainitut tiedot itsestään. Tiedonantovelvollisuuden laiminlyönnistä voidaan tuomita sakkoon. Lakiteksti on tämän kirjeen kääntöpuolella.
- **Kaikki kerättävät tiedot ovat luottamuksellisia.** Julkaistavista tilastoista ei yksittäistä henkilöä voi tunnistaa.
- Palauttakaa lomake oheisessa kuoressa postimaksutta viikon kuluessa.

Laki

vuoden 1985 ammatti- ja elinkeinotutkimuksesta

Annettu Helsingissä 10 päivänä toukokuuta 1985

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 §

Tilastokeskus suorittaa vuonna 1985 tarkemmin määräämään ajankohtana maan koko väestöä koskevan ammatti- ja elinkeinotutkimuksen.

Joka jättää kehotuksen saatuaan täyttämättä tässä laissa säädetyn tiedonantovelvollisuutensa, on tuomittava *ammatti- ja elinkeinotutkimusta koskevan tiedonantovelvollisuuden laiminlyömisestä* sakkoon.

2 §

Henkilö, jolla tutkimusajankohtana on Suomessa väestökirjalaisissa (141/69) tarkoitettu kotipaikka, on velvollinen, jollei asetuksella ole toisin säädetty, antamaan 1 §:ssä tarkoitettua tutkimusta varten henkilötietonsa, tiedot ammatissa toimivuudestaan, ammatistaan, työpaikastaan ja ammattiasemastaan. Annettavista tiedoista säädetään tarkemmin asetuksella.

5 §

Joka rikkoo 3 §:n 1 momentissa tarkoitettua salassapitovelvollisuuden tai 3 §:n 2 momentissa tarkoitettuja lupaehtoja, on tuomittava *ammatti- ja elinkeinotutkimuksen tietojen salassapitovelvollisuuden rikkomisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Virkamies, joka tekee tässä pykälässä tarkoitetun rikoksen, on tuomittava rangaistukseen niin kuin rikoslain 40 luvussa on säädetty.

3 §

Henkilö, joka osallistuu ammatti- ja elinkeinotutkimuksen toimittamiseen tai muutoin käsittelee tutkimusta varten annettuja tietoja, on velvollinen pitämään salassa, mitä hän tutkimusta varten annetuista tiedoista tai asiakirjoista on saanut tietää tiedonantovelvollisesta tai tämän olosuhteista.

Ammatti- ja elinkeinotutkimusta varten annetut tiedot on pidettävä salassa vuoden 2035 loppuun. Tilastokeskus voi kuitenkin määräämillään ehdoilla antaa luvan tietojen käyttämiseen tilastollisiin ja tieteellisiin tutkimuksiin, joista ei koidu vahinkoa tai haittaa tiedonantovelvollisille. Ennen tietojen luovutusta henkilön nimi- ja osoitetiedot sekä henkilötunnus on poistettava.

6 §

Ammatti- ja elinkeinotutkimuksen perusteella laadittujen tilastotietojen ja muiden suoritteiden luovuttamisesta perittävistä maksuista säädetään asetuksella. Maksu, jonka tulee perustua suoritteiden omakustannusarvoon, voidaan säätää myös suoritteiden omakustannusarvoa alemmaksi.

7 §

Tarkemmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan asetuksella.

4 §

Joka tahallaan antaa tässä laissa tarkoitettua tutkimusta varten väärän tiedon, on tuomittava *väärän tiedon antamisesta ammatti- ja elinkeinotutkimuksessa* sakkoon.

8 §

Tämä laki tulee voimaan 1 päivänä kesäkuuta 1985.

Ennen lain voimaantuloa voidaan ryhtyä lain täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Helsingissä 10 päivänä toukokuuta 1985

Tasavallan Presidentti
MAUNO KOIVISTO

Valtionvarainministeri *Ahti Pekkala*

TILASTOKESKUS
Haastattelutoimisto
PL 504
00101 HELSINKI 10

VÄESTÖLASKENTA 1985 TIEDOTUSSELVITYS

Kunta

1-3

Kohdenumero, sama kuin tytissä

4-11
4 3 2

Kohteen syntymäaika

12-17

Haastattelijanumero

18-22

Huomautuksia _____

23

1.	Tilastokeskus suorittaa tässä kuussa väestölaskennan. Kysyisin lopuksi muutaman kysymyksen tästä. Muistatteko saaneenne sini-harmaan väestölaskentalomakkeen?	Kyllä Ei Eos	1 2 9	} → k3
2.	Oletteko jo ehtinyt täyttää sen?	Kyllä Ei Eos	1 2 9	24
3.	Mistä saitte tietää väestölaskennasta? Kertokaa kaikki tavat, joilla saitte siitä tietoa väestölaskentalomakkeen lisäksi... Tuleeko muuta mieleen? RENGASTUS JOKA RIVILLE. (RENGASTA VAIHTOEHTO "EI" KAIKILLE JOITA EI MAINITSE.) VAIHTOEHTOJA EI SAA LUKEA	Sanomalehdestä . . Radiosta Televisiosta . . . Ulkomainoksesta (pylvästaulusta) . . Postitoimipaikkojen seinäjulisteesta . Joltakulta työpaikalla Oman perheen jäseneltä Muualta, mistä? _____ _____	Kyllä Ei 1 2 1 2 1 2 1 2 1 2 1 2 1 2 1 2	25- 32
KYSYTÄÄN JOS EI MAININNUT ULKOMAINOSTA (PYLVÄSTAULUA) KYSYMYKSESSÄ 3				
4.	Entä oletteko huomannut ulkomainoksen (pylvästaulun) väestölaskennasta?	Kyllä Ei Eos	1 2 9	33
KYSYTÄÄN JOS EI MAININNUT POSTITOIMIPAIKKOJEN SEINÄJULISTETTA KYSYMYKSESSÄ 3				
5.	Entä oletteko huomannut postitoimipaikoissa seinäjulisteiden väestölaskennasta?	Kyllä Ei Eos	1 2 9	34
6 M	Onko väestölaskennoista mielestänne hyötyä tavallisille ihmisille?	Kyllä Ei Eos LOPPU KIITOS	1 2 9	35